

**ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Івана Франка**

Надія СТЕЦУЛА, Мирослава ГОРІЧКО

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

методичні рекомендації до практичних занять
(I частина)

Дрогобич

2025

1

УДК 616-07(072)

С 79

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 26 червня 2025р)*

Рецензенти:

Григорій КОССАК, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри біології та хімії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Ірина КУЛИК, вчителька географії та економіки Стебницького ліцею 7 Дрогобицької міської ради Львівської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист, керівник спільноти вчителів географії Дрогобицької ТГ.

Відповідальний за випуск:

Віталій ФІЛЬ, кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри медико-біологічних дисциплін, географії та екології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

С 79 **Стецула Н. О., Горічко М. П. Методика навчання географії : методичні рекомендації до виконання практичних робіт. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2025. 78 с.**

Методичні рекомендації розроблено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Методика навчання географії» для здобувачів першого бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми Середня освіта (Географія, біологія та здоров'я людини).

Методичні матеріали ознайомлюють майбутніх учителів географії із закономірностями освітнього процесу з географії та особливостями педагогічної діяльності; із раціональними методами навчання, методичними прийомами, засобами й формами організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії. У посібнику подано методичні поради до послідовності та змістовності виконання практичних завдань. Інформаційний зміст допоможе студентам планувати власну педагогічну діяльність, розробляти макро та мікроструктуру уроків географії різних типів та навчально-пізнавальні завдання до кожного етапу уроку, поєднувати змістовий та процесуальний компоненти навчання географії. У посібнику розроблено інтерактивні освітні завдання, які забезпечать формування методичної компетентності та екологічної компетентності.

Рекомендовано здобувачам педагогічних ЗВО спеціальності А4.07 Середня освіта (Географія), а також для учителів географії ЗЗСО та співробітників інших освітніх установ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ..	6
<i>Практичне заняття 1. Методика навчання географії як наука.....</i>	<i>7</i>
<i>Практичне заняття 2. Державний стандарт освіти. Аналіз шкільних програм з географії.....</i>	<i>10</i>
<i>Практичне заняття 3. Принципи навчання географії.....</i>	<i>16</i>
<i>Практичне заняття 4. Психолого-педагогічні основи навчальної діяльності.....</i>	<i>20</i>
<i>Практичне заняття 5. Методи навчання географії. Методичні прийоми реалізації методів навчання за джерелом знань.....</i>	<i>27</i>
<i>Практичне заняття 6. Методи та методичні прийоми навчання географії за рівнем навчально-пізнавальної діяльності учнів.....</i>	<i>30</i>
<i>Практичне заняття 7. Проблемне навчання географії.</i>	<i>34</i>
<i>Практичне заняття 8. Методика формування географічних знань в курсах шкільної географії.....</i>	<i>39</i>
<i>Практичне заняття 9. Методика формування практичних умінь і навичок на уроках географії.....</i>	<i>43</i>
<i>Практичне заняття 10. Засоби навчання географії. Аналіз шкільних підручників з географії. Методичні прийоми роботи з підручником географії..</i>	<i>46</i>
<i>Практичне заняття 11. Наочні засоби навчання географії. Організація роботи з картою на уроках географії.....</i>	<i>50</i>
<i>Практичне заняття 12. Організація з глобусом на уроках географії.....</i>	<i>56</i>
<i>Практичне заняття 13. Підготування вчителя до уроку географії.....</i>	<i>63</i>
<i>Практичне заняття 14. Уроки географії нетрадиційної форми.....</i>	<i>70</i>
<i>Практичне заняття 15. Контроль та корекція навчальних досягнень учнів.....</i>	<i>73</i>
ЛІТЕРАТУРА.....	76

ВСТУП

Реформи в системі освіти визначили основні вимоги до організації географічного освітнього процесу: забезпечення якості географічної освіти, компетентнісний підхід, створення педагогічних умов для розвитку творчих здібностей учнів, залучення їх у різні види соціально значущої діяльності. У реалізації цих вимог дедалі більшого значення має методична підготовка вчителя географії. Таке становище визначається тим, що загальною метою навчальних курсів з географії є формування особистості учня, її якостей, поглядів, принципів і норм поведінки, які відповідають загальнолюдським цінностям [2; 5; 6; 21; 22].

У цьому аспекті зміст курсу «Методика навчання географії» орієнтує студентів на реалізацію цілей, визначених національною системою освіти: формування в учнів географічної культури, економічного та екологічного мислення, гармонізацію відносин людини та природи.

Процес оволодіння змістом курсу спрямований на формування у здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти професійних – методичних, організаційних компетенцій. Рівень володіння професійними компетенціями визначають можливість використання засвоєних знань, загальних та спеціальних умінь і навичок для вирішення у майбутній професійній діяльності виникаючих теоретичних та практичних завдань.

Методика навчання географії розкриває зміст і структуру шкільної географії, що являють собою особливу дидактичну модель, а також процес оволодіння учнями змістом географічної освіти при взаємопов'язаній діяльності вчителя та учнів [1].

Метою вивчення «Методики навчання географії» є ознайомлення із основними завданнями та історією становлення навчання географії у школі; формами і засобами організації навчального пізнання в процесі вивчення шкільної географії, місце і значення географічної освіти в системі загальної середньої освіти; вивчення теоретичних та практичних засад викладання основ шкільної географії; формування основних методичних понять та основ

методичного мислення і практичної діяльності по навчанню і вихованню учнів; розкриття змісту та особливостей сучасних методик навчання географії; вивчення різноманіття педагогічних методів та технічних засобів викладання географії у школі, що дають можливість формувати географічні компетентності учнів [10; 13].

У методичних рекомендаціях до практичних занять з «Методики навчання географії» міститься дидактичний інструментарій для засвоєння знань, умінь і навичок, який представлений теоретичними питаннями поточного контролю знань, завдання для самостійної підготовки, практичними завданнями та методичними порадами, який дозволяє організувати різні види діяльності студентів. Практичні завдання, які пропонуються у посібнику, дають можливість студентам оволодіти вміннями організовувати власну педагогічну діяльність та навчально-пізнавальну діяльність учнів шляхом розробки конспектів до проведення уроку географії.

Передумовою вивчення освітнього компонента «Методика навчання географії» є знання одержані з «Педагогіки», «Психології», «Вікової фізіології та шкільної гігієни» та «Географії материків і океанів», «Метеорології та кліматології», «Фізичної географії України», «Географії населення та світового господарства», «Основами суспільної географії» [10].

Методичні рекомендації відповідають змісту чинної робочої програми з методики навчання географії спеціальності спеціальності А4.07 Середня освіта (Географія).

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Практичні заняття є важливою компонентою освітньої підготовки майбутніх вчителів географії, значення яких полягає в тому, що здобувачі вищої освіти на основі знання теоретичного матеріалу виконують практичні завдання щодо формування професійних умінь і навичок зі значною часткою самостійності.

Дидактична сутність практичних завдань з методики навчання географії полягає у навчанні студентів способам організації географічного освітнього процесу з метою закріплення та придбання нових для себе методичних знань. [1; 4].

Алгоритм формування методичних вмінь представлений такими навчальними діями:

- пояснення цілей та завдань та практичної значущості майбутньої роботи;
- відтворення внаслідок повторення теоретичних знань, що є основою формування майбутнього вміння;
- інструктування здобувачів порядку виконання практичних завдань та проведення викладачем дій щодо формування вміння;
- виконання студентами дій слідом за виконанням цих же дій викладачем у типових освітніх ситуаціях;
- самостійне виконання студентами практичних завдань у нових освітніх ситуаціях.

Для успішного формування методичних знань, умінь і навичок студентам мають попередньо ознайомитися із тематикою, цілями та практичними завданнями та підготувати питання для уточнення дій щодо виконання завдань.

Виконання практичних завдань включає:

- тезисні відповіді на питання теоретичного блоку;
- підготовка презентації одного із завдань самостійної роботи;
- послідовне виконання завдань практичного блоку відповідно до наведених методичних порад.

Виконання практичних завдань забезпечують не тільки для формування нових знань, їх найважливіше призначення визначається формуванням системи методичних умінь та навичок, що багато в чому сприяє реалізації компетентнісного, діяльнісного і практико-орієнтованого підходу у навчанні географії

Практичне заняття 1

Методика навчання географії як наука

Мета: засвоїти зміст поняття «методика навчання географії»; формувати знання про структуру МНГ; розкрити завдання та проблеми МНГ в контексті реалізації концепції НУШ; з'ясувати інтегративні зв'язки МНГ з іншими науками; формувати вміння аналізувати поступ шкільної географічної освіти та організацію вивчення географії за кордоном.

Засоби візуалізації: методична література, преса, шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Поясніть зміст понятт «методика» та «методологія». Назвіть основні відмінні особливості.

Назвіть об'єкт та предмет дослідження МНГ.

Наведіть теоретичні основи МНГ.

Які практичні питання вирішує МНГ.

Проаналізуйте завдання та проблеми МНГ?

З якими педагогічними науками пов'язана МНГ?

Розкрийте міжпредметні зв'язки в процесі навчання географії. Наведіть приклади.

Охарактеризуйте структуру МНГ?

Розкрийте основи дидактики навчання географії.

В чому суть окремих методик навчання географії.

Які завдання та проблеми МНГ в контексті реалізації концепції НУШ.

Завдання для самостійної роботи

1. Особливості методичної підготовки сучасного вчителя географії.
2. Актуальні проблеми МНГ на сучасному етапі розвитку загальної середньої освіти.

Практичний блок

Завдання 1. Проаналізуйте підходи до визначення поняття «методика навчання географії» у наукових публікаціях вітчизняних дидактів-географів.

Автор	Зміст поняття
Кобернік С.Г.	
Матрусов І. С.	
Назаренко Т.Г.	
Вішнікіна Л.П.	
Топузов О.М.	

Завдання 2. Розвиток географічної освіти в Україні XIX – XXI ст.

Назва періоду	Назва етапу	Методичні події, реформи

Завдання 3. Підготувати есе про особливості організації географічної освіти за кордоном (країна на вибір студента).

Завдання 4. Проаналізуйте інтегративні зв'язки шкільної географії з іншими навчальними предметами.

Предмет	Зміст знань	Напрямок впливу на шкільну географію

Методичні поради

Географічна освіта необхідна для життя кожної людини, і методика навчання географії як дидактика географії озброює вчителя сучасними технологіями та формами організації пізнавальної діяльності учнів на уроках географії. Методика навчання географії входить у систему педагогічних наук і є

окремою (предметною) дидактикою [14]. Дидактика (від грец. *didaktikos* – навчаю) – розділ педагогіки, який розробляє теорію освіти та навчання (цілі, зміст, закономірності, принципи та форми навчання), а також виховання у процесі навчання [13].

Методика навчання географії як наука має свій об'єкт та предмет дослідження та здійснює ті ж дидактичні функції, що і педагогіка, але тільки стосовно процесу навчання географії. У форматі теоретичного аспекту методика навчання географії виконує загальнотеоретичну та прогностичну функції, а у форматі прикладного аспекту – практичну функцію [1].

Основними цілями курсу є:

- сформувати у майбутніх вчителів географії систему знань та умінь з теорії та практики навчання шкільного курсу географії у закладах загальної середньої освіти [4];

- підготувати студентів до проходження педагогічної практики та до самостійної професійної діяльності з отримуваної спеціальності [4];

- сприяти змістом курсу та процесом його засвоєння формуванню для професійної культури майбутнього вчителя географії [4].

У своїх дослідженнях методика викладання географії відповідає на основні питання дидактики: для чого вчити, чому вчити, за допомогою чого вчити, як вчити і як контролювати процес та результат навчання географії?

Процес організації навчання шкільної географії має свої методичні особливості: провідна роль географічної карти; практична спрямованість змісту та процесу навчання; реалізація у навчанні краєзнавчого принципу; застосування комплексу сучасних засобів навчання; провідна роль географічної карти та глобуса; екологічна спрямованість процесу навчання; проведення практичних робіт біля; організація спостережень на географічному майданчику, на екологічній стежці, під час проведення екскурсії; можливість організації факультативних занять та позакласної роботи з навчального предмету; великий виховний потенціал змісту географічної освіти, що сприяє формуванню особистості учня тих її якостей, поглядів, принципів та норм поведінки, що відповідають загальнолюдським цінностям [18; 21].

Практичне заняття 2

Державний стандарт освіти

Аналіз шкільних програм з географії

Мета: засвоїти знання про систему та зміст шкільної географії; ознайомитися із вимогами сучасного нормативного регулювання організації процесу навчання географії у ЗЗСО; формувати вміння аналізувати модельні навчальні програми з географії та використовувати їх під час планування власної педагогічної діяльності.

Засоби візуалізації: шкільні модельні навчальні програми з географії, навчальні програми з географії (2022 р.), Державний стандарт базової середньої освіти, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Проаналізуйте систему шкільної географічної освіти.

Розкрийте мету та завдання шкільної географічної освіти.

Назвіть нормативні документи проведення географічної освіти.

Наведіть основні положення Державного стандарту базової середньої освіти.

Яка структура Державного стандарту базової середньої освіти.

Яка мета Природничої освітньої галузі.

Назвіть базові знання географічної компоненти Природничої освітньої галузі.

Який компетентнісний потенціал географії.

З яких компонент складаються вимоги до обов'язкових результатів навчання.

Поясніть значення індексів, яким позначено обов'язкові результати навчання учнів.

Назвіть групи результатів навчання учнів у природничій освітній галузі/географії.

Що таке шкільна освітня програма з географії.

Які ви знаєте підходи до розроблення шкільних освітніх програм з географії.

На основі якого підходу розроблену шкільну програму з географії.

Яка структура та зміст модельної програми з географії.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте роль географії у процесі соціалізації особистості учня.
2. Охарактеризуйте сучасні реформи в системі географічної освіти в ЗЗСО.

Практичний блок

Завдання 1. Охарактеризуйте компетентнісний потенціал шкільної географії.

Ключові компетентності	Уміння та ставлення

Завдання 2. Визначіть критерії оцінювання за групами загальних результатів навчання з географії.

Група	Назва	Початковий рівень	Середній рівень	Достатній рівень	Високий рівень

Завдання 3. Праналізуйте модельну програмою з географії за наступними критеріями:

1. Мета та завдання курсу шкільної географії.
2. Обсяг програми (кількість годин); тижневе навантаження.
3. Спрямованість програми: навчальна, розвивальна, виховна,
4. Очікувані результати навчання: знаннєвий, діяльнісний та ціннісний

компоненти результатів навчання учнів.

Розділ курсу	Очікувані результати навчання
	Знаннєвий компонент <i>називає, пояснює, вміє, знає, наводить приклади</i>
	Діяльнісний компонент <i>Виконує, добирає, аналізує, складає, визначає, порівнює, позначає, розв'язує задачі</i>
	Ціннісний компонент <i>використовує, обгрунтовує, оцінює, робить висновки, визначає</i>

5. Види навчальної діяльності

6. Практична орієнтованість програми: практичні роботи, проєктна діяльність, моделювання, дослідження.

Практичні роботи <i>(номер, назва)</i>	Проєктна діяльність <i>(тема)</i>	Моделювання <i>(тема)</i>	Дослідження <i>(тема)</i>
<i>Практична робота 1. Порівняння зображень однієї ділянки місцевості на різних зображеннях земної поверхні» [7].</i>	<i>Карти у житті та господарській діяльності людини.</i>	<i>Моделювання рухів Землі з використанням телурию</i>	<i>Чому глина буває кольоровою?</i>

Методичні поради

Зміст, структура, цілі та завдання шкільної географічної освіти, послідовність та особливості її проведення визначено нормативними документами. До них належать: концепція навчального предмета «Географія», освітній стандарт, навчальні програми, навчальний план, інструктивно-методичний лист з географії до майбутнього навчального року:

Концепція географічної освіти в основній школі. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/koncept_2018.pdf [5].

Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnijstandartbazovoyi-serednoyi-osviti>. [3].

Концепція «Нова українська школа». URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/> [6].

Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.

Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>

Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 09.02.2022 № 143).

Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікітчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2022 № 324).

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія. 6 – 11 класи. Рівень стандарту. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698. [7; 8: 9].

Розглянемо змістовну сутність перерахованих нормативних документів.

Концепція (від латів. *conceptio* – розуміння, система) – провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності. Концепція географічної освіти – це конструктивний принцип (основні вихідні положення) навчання шкільного курсу географії. У Концепції визначено дидактичні підстави, принципи та критерії конструювання змісту навчального предмета та надано загальну характеристику змісту Згідно з Концепцією основними принципами розробки змісту шкільної географічної освіти є: облік соціальних умов та потреб суспільства; науковість та практична значимість змісту; відповідність складності

змісту реальним навчальним можливостям учнів молодшого та старшого підліткового віку; відповідність обсягу змісту навчального матеріалу наявному часу на його вивчення.

Поняття «стандарт» походить від латинського «*standard*» - норма, зразок [13]. Під стандартом освіти розуміється система основних параметрів, прийнятих як державну норму освіти, що відображає суспільний ідеал і враховує можливості реальної особистості досягнення цього ідеалу.

Основними об'єктами стандартизації в освіті є структура освіти, зміст та обсяг навчального навантаження, рівень підготовки учнів. Норми та вимоги, результати навчання встановлені стандартом, є еталоном в оцінці якості географічної освіти. У стандарті представлені цілі та завдання вивчення шкільного курсу географії на базовому середньому рівні та профільному рівні освіти, обов'язковий мінімум змісту географічної освіти на кожному з цих ступенів освіти та вимоги до рівня його засвоєння.

Навчальна програма – це нормативний документ, що реалізує освітній стандарт та визначає знання, вміння та навички, які повинні бути засвоєні учнями за кожним окремо взятим курсом шкільної географії. Програма є єдиною системою взаємопов'язаних курсів, що забезпечують наступність змісту, форм і методів організації пізнавальної діяльності учнів. Програма є єдиною системою взаємопов'язаних курсів, що забезпечують наступність змісту, форм і методів організації пізнавальної діяльності учнів [13].

Шкільна програма з географії – це збірка програм за кожним курсом шкільної географії, структурно об'єднаних загальною пояснювальною запискою. Вона складається з двох частин: пояснювальної записки та основної частини – самої програми. У пояснювальній записці вказані основні функції, сформульована загальна мета навчальних курсів з географії, основні особливості змісту, цілі та завдання кожного курсу шкільного предмета «Географія». Загальною метою географії, визначеної навчальною програмою, є формування особистості, тих її якостей, поглядів, принципів та норм поведінки, які відповідають загальнолюдським цінностям [13].

В основній частині програми визначено зміст матеріалу, що вивчається в аспекті розділів і тем навчального курсу, зазначено кількість годин, що відводяться на вивчення курсу протягом навчального року, кількість годин на вивчення відповідного розділу та теми курсу.

При розробці програми існує кілька підходів до її побудови: *лінійний спосіб* (іноді його визначають як *лінійно-ступінчастий*), *концентричний*, *спіральний* та *змішаний*. *Лінійний спосіб* побудови програми полягає в тому, що навчальний матеріал вибудовується послідовно один за одним без його дублювання у наступних курсах шкільної географії. *Концентричний спосіб* допускає можливість повернення до одного й того ж матеріалу в різні періоди навчання, припустимо через один або кілька років, передбачаючи ускладнення та розширення його змісту. *Спіральний спосіб* побудови навчального матеріалу передбачає, що учні, не втрачаючи з поля зору вихідну проблему, розширюють та поглиблюють коло знань, пов'язаних із цією проблемою. *Змішаний спосіб* допускає різні підходи до побудови змісту шкільного курсу географії [4; 14].

Навчальний план – це нормативний документ, який визначає сукупність навчальних предметів, послідовність їх вивчення за роками навчання, тижнева та річна кількість годин з кожного предмета, структуру та тривалість навчального року [13].

Інструктивно-методичний лист з географії є певною мірою нормативним документом, що визначає особливості викладання географії в майбутньому навчальному році. У методичному листі може бути вказано та роз'яснено зміни у змісті навчальних програм, рекомендації з вивчення окремих тем та проведення практичних робіт. Тут же може бути визначена спрямованість методичної роботи з вчителями, основні проблемні питання викладання географії, які можуть бути розглянуті творчими групами вчителів, та питання для розгляду на серпневих секціях (нарадах) вчителів географії. Закінчується лист зазвичай рекомендаціями щодо використання навчальної та навчально-методичної літератури у процесі навчання географії.

Принципи навчання географії

Мета: закріпити знання про класифікацію та зміст принципів навчання географії; вміти характеризувати закономірності процесу навчання географії; оволодіти вміннями вибирати за застосувувати принципи навчання в конкретних освітніх ситуаціях; виховувати педагогічний стиль професійної діяльності.

Засоби візуалізації: шкідливі підручники з географії, методична література, презентація, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Поясніть зміст поняття «дидактичні принципи навчання географії»

Охарактеризуйте критерії класифікації принципів навчання.

Розкрийте дидактичні особливості традиційних принципів навчання географії, а саме: науковості, доступності, систематичності і послідовності, зв'язку навчання із життям, наочності, свідомості та активності учнів у навчанні, індивідуального підходу до учнів, емоційний та виховний.

Який дидактичний принцип і чому Я.А. Коменський назва «золотим правилом дидактики»?

Поясніть від чого залежить підбір конкретних принципів навчання до уроку.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте функції принципів навчання географії.
2. Охарактеризуйте сучасні принципи навчання географії.
3. Краєзнавчий принцип у навчанні географії.

Методичні поради

У методиці навчання географії загальнонавчаними вважаються такі принципи: *наочності, доступності, свідомості та активності, систематичності та послідовності, міцності, науковості, зв'язку теорії з практикою* [14].

Принцип наочності навчання. З давніх-давен для покращення засвоєння та запам'ятовування знань використовуються наочні об'єкти та посібники, за допомогою яких в учнів з'являється інтерес до навчання, розвивається спостережливість, увага, мислення, формуються образні уявлення. Я.А. Коменський називав принцип наочності у навчанні золотим правилом дидактики, підкреслюючи його центральне місце у системі принципів [14].

Принцип доступності навчання. Принцип доступності вимагає врахування вікових особливостей та рівня навченості учнів. Ця вимога відноситься до розробки нормативних документів, що визначають цілі, завдання та зміст освіти, навчальних посібників для учнів, до самого процесу навчання на всіх етапах уроку [14].

Принцип свідомості та активності. Дидактичний принцип, в основі якого лежать встановлені педагогікою закономірні положення: справжню сутність освіти складають глибоко і самостійно осмислені (присвоєні) знання, набуті напруженою розумовою діяльністю. Навчання результативне тоді, коли учень визначає та сприймає мету навчання, коли бере участь у плануванні та організації своєї навчальної діяльності, у її усвідомленні, самоконтролі та самооцінці (рефлексії) [14].

Принцип систематичності та послідовності навчання. Головним у цьому принципом є логічне та системне побудова змісту навчання, а також обґрунтована послідовність етапів освітнього процесу при вивченні відповідного предмета навчального плану та змісту теми кожного уроку [14].

Принцип міцності визначається знаннями змісту навчального предмета після певного проміжку часу та розвитком особистісних якостей учня. Залежить як від зовнішніх факторів (структурування навчального матеріалу, застосовувані

методи, педагогічні технології, засоби, організаційні форми навчання), так і від суб'єктивного ставлення учня до матеріалу, що вивчається, до вчителя і до процесу навчання. Цей принцип тісно пов'язаний з такими дидактичними принципами, як принцип наочності, доступності та систематичності [14].

Принцип науковості. Педагогічний принцип, згідно з яким учням пропонуються для засвоєння справжні, міцно встановлені наукою знання [16].

Принцип зв'язку теорії із практикою. Дидактичний принцип, в основі якого лежить методологічне положення про те, що практика – перший та основний ступінь пізнання, критерій істини, область застосування результатів навчання [14; 16].

Психолого-педагогічні основи навчальної діяльності

Мета: ознайомитися із психодидактичним підґрунтям навчання географії; навчитися враховувати вплив основних когнітивних процесів на пізнавальну діяльність учнів у процесі навчання географії; формувати вміння активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів; виховувати педагогічний такт.

Засоби візуалізації: презентація, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Розкрийте психодидактику з позиції інтегративності.

Поясніть зміст поняття «навчально-пізнавальна діяльність учнів з географії».

Назвіть види навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії?

Проаналізуйте етапи навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії, які Ви знаєте?

Назвіть психолого-педагогічних теорії навчальної діяльності.

Порівняйте підходи психолого-педагогічних теорій навчальної діяльності (наприклад, теорії поетапного формування розумових дій та теорії знакової природи психічного як психолого-педагогічних теорій навчальної діяльності).

Які пізнавальні (когнітивні) процеси впливають на навчально-пізнавальну діяльність учнів з географії?

Охарактеризуйте відчуття як процес, його види і напрями впливу.

У чому полягає сутність сприйняття?

Охарактеризуйте види та значення уваги.

Розкрийте взаємозв'язок між пам'ятанням, запам'ятовуванням та пам'яттю?

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте стилі комунікації вчителя з учнями.
2. Опишіть психолого-педагогічні теорії навчальної діяльності.
3. Розкрийте вікові особливості учнів під час навчання шкільної географії.

Практичний блок

Завдання 1. Складіть схему «Характеристика основних когнітивних процесів»

Відчуття	Сприйняття	Увага	Пам'ять	Мислення	Уява	Мова
1.	1.	1.	1.	1.	1.	
2.	2.	2.	2.	2.	2.	
3.	3.	3.	3.	3.	3.	
4.	4.		1.	4.		
5.	5.		2.			
	6.		3.			
	7.		1.			
			2.			
			3.			
			4.			
			5.			
			6.			
			7.			

Завдання 2. Складіть таблицю «Класифікація й атрибути відчуття та особливості врахування його впливу на навчально-пізнавальну діяльність учнів»

Види відчуття	Атрибути й підвиди відчуття	Особливості врахування впливу відчуття на навчально-пізнавальну діяльність учнів
----------------------	------------------------------------	---

Завдання 3. Заповніть таблицю «Форми навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії».

Рівень	Форма	Опис змісту

Завдання 4. Заповніть таблицю «Етапи географічного навчального моделювання»

Етап	Назва	Характеристика	Результат

Завдання 5. Розробіть конспект мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів (*кур географії та тема уроку на вибір студента*).

Методичні поради

Одним із компонентів структури цілісної пізнавальної діяльності учнів є формування її мотивів. Мотив (*фр. motif, від лат. moveo –рухаю*) – внутрішня спонукальна причина дій та вчинків людини. Так, у навчальному процесі, якщо мета планує (прогнозує) результат пізнавальної діяльності, методи, прийоми, педагогічні технології – процес досягнення планованого результату, то мотиви

визначають причини, які діють на процес пізнавальної діяльності. Якщо учень не знає і не усвідомив, навіщо йому необхідно засвоїти зміст теми, що вивчається, то він її так і не засвоїть [18].

Поняття «мотиву» необхідно відрізнити від поняття «стимулювання». Стимул (від лат. stimulus, буквально – гострокінцева палиця, якою поганяли тварин) – спонукання до дії, спонукальна сила поведінки, яка є фактором, що регулює вплив у даному випадку на учня зовнішнього середовища з метою підвищення його пізнавальної активності. Такими зовнішніми впливами можуть бути особистість і слово вчителя, цікавий і практично значущий зміст, можливість відвідувати факультативні заняття, успішність у навчанні однокласників, бажання батьків та ін. Мотиви та стимули у своїх впливах на пізнавальну діяльність учня можуть як взаємно посилюватися, так і бути різноплановими. Виступаючи факторами, що визначають кінцеві результати пізнавальної діяльності, мотиви та стимули не тотожні один одному. *Мотиви* – це особистісні причини, які спонукають учня вчитися: бажання більше знати, брати участь і перемагати у предметних олімпіадах, бути лідером, навчатися у вищому навчальному закладі та ін. Стимули ж, будучи зовнішніми впливами, не завжди збігаються з цими особистісними устремліннями, пріоритетами та уподобаннями. Так, якщо мотиви підштовхують навчально-пізнавальну діяльність учня зсередини, вимагаючи досягнення високих результатів навчання, то стимулювання для досягнення таких результатів визначається зовнішніми впливами [18].

Наприклад, якщо захоплення учня географією підкріплюється можливістю додаткового більш поглибленого вивчення на факультативних заняттях, то ми матимемо у результаті високий рівень навчальних досягнень учня. Мотив як особистісна причина, що спонукає учня успішно засвоювати зміст шкільної географії, посилюється у цьому прикладі стимулом (зовнішнім впливом): можливістю учня факультативно займатися улюбленим предметом.

На уроці мотиви реалізуються процесом *мотивації* - формуванням психологічної установки як системи взаємопов'язаних і підпорядкованих

мотивів, що спонукають учнів до активної навчальної діяльності і продуктивно-засвоєння вивчається змісту шкільного курсу географії.

Формування внутрішньої мотивації багато в чому визначається інтересом учня до предмета, що вивчається.

Інтерес (від лат. interest - має значення, важливо) - реальні причини дій, що лежать в основі мотивів цих дій форма прояву пізнавальної потреби, особлива виборча спрямованість особистості процес пізнання [18].

Інтерес як психічний процес і як спрямованість особистості формується в цільовій пізнавальній діяльності. У школярів одного й того ж класу пізнавальний інтерес може мати різний рівень розвитку та різний характер прояву. Елементарний рівень проявляється у безпосередньому інтересі учнів до нових об'єктів, процесів, явищам, фактам, що мають місце у змісті матеріалу, що вивчається. Вищий рівень прояву пізнавального інтересу характеризується пізнанням суттєвих, відмітних ознак і властивостей географічних об'єктів і явищ, що вивчаються. Ще більш високий рівень розвитку пізнавального інтересу визначається за цікавим вивченням учнями причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей, вирішенням проблемних ситуацій, участю в дискусіях, проектної діяльності, створенням власних освітніх продуктів, таких як географічні прогнози, візитні картки країн, електронні презентації та ін [18].

Мотиваційні установки, що спонукають учнів до зацікавленої активної навчальної діяльності, задаються вчителем на початку теми, що вивчається, і повинні бути спрямовані:

- на забезпечення розуміння учнями практичної значущості та цінності при набутих знань і умінь, досвіду творчої діяльності, ціннісного ставлення до об'єктів природи;

- формування свідомого ставлення до засвоєння досліджуваного змісту курсів шкільної географії;

- створення у школярів емоційного підйому в навчальній діяльності;

- формування пізнавального інтересу, як до змісту теми, що вивчається, так і в цілому до географічних знань, які набувають не тільки на уроці, але і в результаті засвоєння географічних знань з різних джерел інформації.

Географія як навчальний предмет має великі можливості для мотивації пізнавальної діяльності учнів. Вони визначені:

- змістом курсів шкільної географії, що розкриває перед учнями надзвичайно яскраву і дивовижну географічну картину світу;

- практико-орієнтованою системою географічних знань і умінь, необхідних у ситуаціях повсякденної життєдіяльності;

- професійною спрямованістю процесу навчання, що дозволяє знайомити учнів з професіями, для яких необхідне знання географії;

- залученням уваги учнів до незвичайних явищ природи, унікальних фактів, які дозволяють вчителю здійснювати проблемне навчання, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати та доводити причини незвичайних явищ природи, що розвиває творче мислення учнів, допитливість, розвиває емоційну сферу особистості і як наслідок формує пізнавальний інтерес до географічних знань; застосуванням комплексу засобів навчання, що формують яскраві, образні уявлення про природні, соціально-економічні об'єкти і явища навколишнього світу [18].

Формуванню мотивів навчання сприяє і зміст чинних навчальних посібників для учнів, що включають: адаптований до розуміння учнів текст; звернення в тексті до учнів у вигляді питань та пропозицій «Докажіть. . . » «Чому?», «Дайте оцінку»; рубрикації, особливо такі як «А ви знаєте, що. . . », «Конкурс знавців», «Згадуємо» та ін; додатковий текст, що представляє увазі учнів опис унікальних явищ і природних процесів, що розкриває романтику та героїзм історії географічних досліджень; барвистий, ілюстративний матеріал.

Засобами мотивації пізнавальної діяльності учнів є й організаційні форми навчання: незвичайний початок уроку (здивування), відеосюжет, замальовка, вірш, уроки-подорожі, конкурси, дискусії, конференції та ін. Інтерес викликає незвичайну назву теми уроку: «Морський патруль», «Казкова та дивовижна

Індія», «Країна найдавнішої цивілізації», «Австралія – країна на оборот». Мотиваційним аспектом може бути і незвичайний, повний романтики речівка до теми уроку. Наприклад, до першого уроку з вивчення Антарктиди може бути: «Боротись, шукати, знайти і не здаватися» [18].

Засобом мотивації, визначальним в успішності у навчанні, є й організаційні форми пізнавальної діяльності учнів під час уроку. Значну роль, особливо у середньому підлітковому віці, у формуванні мотивів до навчання грає оцінка результатів пізнавальної діяльності учнів. Проведення географічних диктантів, розгадування географічних кросвордів, перевірка знання умовних знаків за допомогою топографічного лото тощо.

Велике значення для формування стійкої психологічної установки на позитивний результат навчальної діяльності має створення вчителем ситуації успіху, коли вчитель помічає та заохочує навіть незначне просування учня у навчальній діяльності.

Найважливішим чинником мотивації є особистість вчителя географії. Демократичний, довірчий стиль спілкування з учнями, професіоналізм, кругозір, ерудиція, захопленість географією, яскрава, образна мова, любов до подорожей, нестандартність мислення залучають учнів та створюють передумови успішності у навчанні.

Таким чином, мотивація та інтерес є взаємопов'язаними психологічними процесами, що визначають виборчу спрямованість особистості школяра на процес та результат пізнання.

Практичне заняття 5

Методи навчання географії

Методичні прийоми реалізації методів навчання за джерелом знань

Мета: поглибити та закріпити знання про сутність та дидактичні особливості методів навчання географії; ознайомитися із критеріями класифікації методів навчання географії; навчитися підбирати методи навчання географії за джерелом знань до конкретної освітньої ситуації; формувати стиль педагогічної діяльності; виховувати відповідальність.

Засоби візуалізації: шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Розкрийте зміст поняття «методи навчання географії»

Назвіть функції методів навчання географії.

Охарактеризуйте внутрішній та зовнішній аспект методів навчання географії.

Які Ви знаєте підходи до диференціації методів навчання географії.

Які групи методів навчання є найбільш використовуваними у МНГ.

Наведіть класифікацію методів навчання географії за джерелами знань.

Чим відрізняється навчальна розповідь від навчального пояснення?

Навіть відмінності між катехізічною та евристичною бесідою.

Які Ви знаєте срсоби організації роботи з текстом підручника?

Порівняйте навчальні вправи з географії за дидактичною метою.

У чому, на вашу думку, полягає відмінність методу вправ від методу проведення практичних робіт?

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте підходи до вибору методів навчання географії.

2. Опишіть використання практичних методів навчання на уроках географії.

Практичний блок

Завдання 1. Виберіть конкретний географічний об'єкт, явище, процес і складіть текст розповіді: науково-популярної, художньої, описової.

Завдання 2. Наведіть приклади використання на уроках географії навчального ілюстрування і навчального демонстрування (*шкільний курс географії на вибір студента*).

Завдання 3. Розробіть алгоритм інструктажу для учнів для позначення географічного об'єкта (на вибір студента) на контурну карту з географії.

Завдання 4. Оберіть тему уроку і розробіть навчальні вправи – пробну, тренувальну, творчу. До творчо вправи розробіть методику її виконання.

Завдання 5. Виберіть тему уроку шкільного курсу географії (на вибір студента), складіть план вивчення нового матеріалу і доберіть методи навчання географії за джерелами знань до вивчення кожного питання. Опишіть розгорнутий конспект проведення вивчення нового матеріалу із використанням методів навчання географії за джерелами знань.

Методичні поради

Методи навчання – це способи спільної навчальної діяльності вчителя та учнів, спрямовані на досягнення освітніх цілей уроку. Складовою частиною методу є прийом. Чим більшою кількістю прийомів володіє вчитель, тим результативніше здійснюється процес навчання. Вміле поєднання методів та методичних прийомів на уроці – один із показників професійної компетентності вчителя географії [15]. Залежно від дидактичної функції, що виконується, виділяють три групи методів навчання: *стимулювання та мотивації навчальної діяльності, організації та здійснення навчальної діяльності та методи контролю результатів навчальної діяльності учнів*. У свою чергу, методи організації та здійснення навчальної діяльності представлені групою

методів за джерелами знань та методами за характером з пізнавальної діяльності учнів [15].

До групи методів за джерелами знань відносяться словесні, наочні та практичні методи. До словесних методів навчання відносяться розповідь, пояснення, бесіда, диспут, шкільна лекція, робота з текстом підручника. Наочні методи представлені навчальними діями з наочними засобами навчання. Практичні методи навчання служать не тільки для формування у нових учнів знань, їх найважливіше призначення визначається і формуванням системи географічних умінь та навичок [15].

У структурі методів навчання вирізняються методичні прийоми.

Методичний прийом – це елемент методу, його складова частина, разова дія у реалізації методу навчання. Різкої межі між методами та методичними прийомами немає. Залежно від ситуації прийоми можуть грати роль повноцінного методу, і, навпаки, метод може стати окремим прийомом у форматі іншого, більш ємного методу. Прийомів може бути безліч. Чим більшою кількістю прийомів володіє вчитель, тим результативніше здійснюється процес навчання. Вміле поєднання методів та методичних прийомів на уроці – один з показників професійної компетентності вчителя географії [15].

Практичне заняття 6

Методи та методичні прийоми навчання географії за рівнем навчально-пізнавальної діяльності учнів

Мета: засвоїти дидактичні особливості методів навчання географії за характером навчально-пізнавальної діяльності учнів: сутність методу та його практичне застосування; формувати вміння добирати та застосовувати методи під час організації навчально-пізнавальної діяльності учнів; навчитися застосовувати знання у організації власної педагогічної діяльності; виховувати ціннісні ставлення.

Засоби візуалізації: методична література, методична преса, шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

У чому характерна сутність зовнішнього та внутрішнього аспекту методів навчання географії?

Що утворює зону дії будь-якого методу навчання?

Які методи належать до групи методів навчання географії за характером навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Охарактеризуйте сутність та практичне застосування методів цієї групи.

Чим відрізняється пояснювально-ілюстративний метод від репродуктивного?

Розкрийте функціональне значення проблемного методу навчання географії.

У чому, на вашу думку, є відмінність методу причинно-наслідкових зв'язків від дослідницького методу.

Які критерії є основними для вибору методів навчання?

Поясніть взаємозв'язок методів та методичних прийомів.

Чи можете ви в системі методів навчання виділити на уроці основний метод, що домінує? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте зв'язок методів та цілей навчання/методів та змісту навчання?
2. Опишіть сильні слабкі сторони методів навчання географії.

Практичний блок

Завдання 1. Розробіть до вивчення нового матеріалу (*тема уроку та курс географії на вибір студента*) методіку реалізації методів навчання географії :

- пояснювально- ілюстративного
- репродуктивного
- частково-пошукового
- дослідницького

Методичні поради

Методи за характером пізнавальної діяльності представлені пояснювально ілюстративним й репродуктивним методом навчання, методом проблемного викладу, частково-пошуковим та дослідницьким методом навчання [15; 18].

Пояснювально-ілюстративний метод спрямований на організацію засвоєння учнями географічних знань. Його інакше називають інформаційно-рецептивним (рецепція – сприйняття). Застосовуючи цей метод, вчитель повідомляє зміст теми, що вивчається, а учні сприймають його, усвідомлюють і запам'ятовують. При реалізації цього методу учні не є пасивними слухачами. Вчитель організовує пізнавальну діяльність учнів з текстом та позатекстовими компонентами підручника, з географічними картами, таблицями, графіками, діаграмами, статистичним матеріалом та іншими засобами візуалізації. Пояснювально-ілюстративний метод найбільш економний за часом і є одним з

основних методів формування первісних, базових географічних знань. Особливо широке застосування він знаходить вивчення початкових курсів географії [15].

Репродуктивний метод. Основною ознакою даного методу навчання є відтворення та повторення способів діяльності за завданням вчителя, зразком, зразком, інструкцією тощо. Якщо в результаті пояснювально-ілюстративного методу учні тільки сприймають і засвоюють знання, то за допомогою репродуктивного методу вони вчаться відтворювати та застосовувати знання при вирішенні пізнавальних завдань та виконанні практичних завдань. Отже, основним критерієм засвоєння знань у результаті застосування цього методу є правильне відтворення знань та правильне виконання практичних завдань. При даному методі широко використовуються алгоритми, що визначають послідовність дій щодо виконання завдань практичного характеру: визначення координат, складання характеристик, опис географічних об'єктів, оцінка чогось за заданим учителем критеріям тощо [15].

Метод проблемного викладу є перехідним від репродуктивної діяльності учнів до творчої діяльності. На початковому етапі навчання географії учні ще не вміють самостійно виконувати проблемні завдання. Призначення даного методу – навчити учнів цього вміння, показати зразок доказового вирішення будь-якого складного питання. Вчитель при цьому сам ставить проблему, чітко її формулює і сам її вирішує, показуючи хід доказового вирішення проблемного питання. Учні стежать за перебігом міркування, навчаються логічним операціям: аналізу, синтезу, порівнянню, за допомогою яких вирішуються проблемні завдання. *Наприклад*, при вивченні теми «Глобальні риси рельєфу Землі» вчитель може застосувати даний метод навчання, показуючи хід міркувань німецького вченого Вегенера, який запропонував *теорію літосферних плит* [15].

Частково-пошуковий метод. У цьому методі навчання знання учням не пропонуються у «готовому» вигляді. Вчитель у результаті застосування даного методу організує керовану самостійну пізнавальну діяльність учнів зі засвоєння змісту теми, що вивчається, навчаючи виконувати відповідні розумові операції в цілісному процесі пізнання.

Застосування даного методу дозволяє навчити школярів застосовувати вже існуючі знання для вирішення нових пізнавальних завдань.

Реалізується частково-пошуковий метод у спільній діяльності вчителя та учнів щодо пошуку відповідей на проблемні питання, при вирішенні творчих завдань, у роботі учнів із джерелами географічної інформації. Модифікацією методом є евристична бесіда, у процесі якої учні знаходять відповіді на запитання вчителя. Це один із найбільш застосовуваних методів у навчанні географії, що багато в чому визначає особливість сучасного комбінованого уроку Географії [15].

Дослідницький метод. Сутність дослідницького методу полягає в тому, що учні самостійно, але під керуванням вчителя вивчають зміст навчального матеріалу. Процес навчання при цьому здійснюється в логіці наукового дослідження: визначення мети та завдань у вирішенні проблемних питань, висунування та доказ гіпотези, збирання та вивчення фактів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, перевірка та доказ висунутих припущень [15].

На уроці географії дослідницький метод знаходить своє застосування при пошуку учнями відповідей на проблемні питання, або вирішення проблемних завдань. Так, щодо теми «Вітер» курсі географії 6 класу вчитель може поставити перед учнями такі пізнавальні питання: що є причиною виникнення вітру? які причини порушення рівноваги атмосферного тиску? від чого залежить швидкість та сила вітру?

Досліджуючи відповідні малюнки навчального посібника, інші джерела геофізичних знань, учні самостійно або за допомогою вчителя знаходять відповіді на ці запитання. Виправдано застосування даного методу при проведенні узагальнюючих уроків, коли учні на основі вже наявних знань і в результаті аналізу карт шкільного атласу, додаткових джерел знань складають характеристики географічних об'єктів, дають оцінку геополітичного становища країни, здійснюють розробку географічних прогнозів.

Дослідницький метод навчання незамінний при виконанні проєктних завдань краєзнавчої спрямованості [18].

Практичне заняття 7

Проблемне навчання з географії

Мета: ознайомитися із дидактичними особливостями та сучасними практиками проведення проблемного навчання географії; із педагогічними умовами впровадження проблемного навчання географії; із змістові компоненти проблемного навчання географії; оволодіти вміннями розробляти систему проблемних запитань та завдань з географії; навчитися розробляти конспект фрагменту уроку поетапного вирішення географічної навчальної проблеми.

Засоби візуалізації: шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Поясніть зміст поняття «проблемне навчання географії».

Розкрийте мету проблемного навчання географії.

Назвіть компоненти проблемного навчання географії.

Поясніть зміст поняття «навчальна проблемна ситуація».

Проаналізуйте зміст поняття «навчальна проблема».

Які є форми постановки навчальної проблеми?

Які є види проблемних завдань. Наведіть приклади.

Наведіть алгоритм вирішення будь-якої проблеми (проблемна ситуація, навчальна проблема, проблемне питання).

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте у науково-методичних публікаціях практичний досвід реалізації проблемного навчання географії.
2. Розкрийте переваги та труднощі проведення проблемного навчання географії.

Практичний блок

Завдання 1. Розробіть систему проблемних питань і завдань різних видів для реалізації проблемного навчання для одного із шкільних курсів географії (курс географії на вибір студента).

Система проблемних питань і завдань з географії _____ класу

Вид проблемного завдання	Тема уроку	Проблемне питання чи завдання

Завдання 2. Створіть проблемну ситуації і проблемне питання чи завдання.

Оберіть курс шкільної географії та тему і опрацюйте навчальний матеріал: текст підручника, карти атласу, повідомлення з метою створення на ньому проблемної ситуації та проблемного питання.

Завдання 3. Розробіть поетапне вирішення географічної навчальної проблеми за зразком наведеним у методичних порадах.

Методичні поради

Технологія проблемного навчання географії полягає у продуманій, цілеспрямованій і послідовній системі дій вчителя і учнів, за якої вчитель створює проблемні ситуації, спрямовує і контролює шляхи розв'язання завдань, здійснює перевірку їх виконання та оцінює діяльність учнів [18]. За такого підходу до організації навчально-пізнавальної діяльності вчитель формує нові знання шляхом розробки освітніх проблемних завдань, вирішення яких забезпечує формування нового учнівського досвіду та відповідь на проблемне питання завдання.

Шлях вирішення проблемних завдань, а саме запропонований вище алгоритм допомагає організувати пізнавальну діяльність школярів [18].

Для вирішення проблеми учні користуються такими прийомами навчальної діяльності:

1. Знаходження розриву у раніше сформульованих причинно-наслідкових зв'язках;
2. Висування гіпотези та переформулювання вимог питання;
3. Застосування загального положення гіпотези до окремих прикладів;
4. Встановлення комплексу причинно-наслідкових зв'язків.

Поступове оволодіння учнями цими прийомами веде до формування вміння вирішувати проблеми.

Зразок поетапного вирішення географічної навчальної проблеми

Простежимо ці етапи на прикладі вирішення географічної навчальної проблеми:

– Встановити причини малого вмісту солі в безстічному африканському озері Чад. Користуючись картами, встановіть, чому вода в безстічному озері Чад прісна (вода його трохи солонувата).

Це завдання пропонується учням у 7 класі – курс географії материків і океанів. З попереднього курсу вони знають, що стічні озера мають прісну воду, а солонна характерна для безстічних озер. Зіткнення вже наявних знань із новим фактом створює у школярів інтелектуальну скруту, спантеличує їх, тобто виникає проблемна ситуація [18].

На *першому етапі* усвідомлення проблеми учні розкривають протиріччя, закладене у питанні, для чого знаходять розрив у ланцюжку причинно-наслідкових зв'язків. Учні знають, що прісними можуть бути тільки стічні озера, відсутність стоку, та ще в межах спекотного пустельного клімату, веде до засолення озера.

Схематично протиріччя може бути виражене наступним чином:

Встановлення причинно-наслідкового зв'язку допомагає дітям усвідомити, що ж саме викликає утруднення:

<i>Причина</i>	<i>Наслідок</i>
<i>Відсутність поверхневого стоку</i>	<i>наявність солоної води в озері</i>
<i>Наявність поверхневого стоку</i>	<i>наявність прісної води в озері</i>
<i>Відсутність поверхневого стоку в озері Чад</i>	<i>наявність майже прісної води в озері Чад</i>

Труднощі в учнів викликає суперечність між відсутністю поверхневого стоку та майже прісною водою.

Це суперечність і є проблемою, яку потрібно вирішити. Вчитель пропонує учням висловити припущення про те, як, окрім поверхневого, може здійснюватися стік в озері Чад [14].

З курсу 6 класу учні вже знають, що стік може бути не тільки поверхневим, а й підземним, як постійним, і роблять припущення, що один із цих видів стоку все ж таки тут існує. Вчитель доповнює ці міркування науковими відомостями про можливість існування підземного стоку у цьому озері, тобто підтверджую гіпотезу. Діти також обговорюють можливість стоку по тимчасових водотоках у період розливу озера [6].

Ця суперечність може бути вирішена за допомогою гіпотези, тобто якщо за відсутності поверхневого стоку в озері Чад не відбулося його засолення, значить, стік таки існує, формулювання гіпотези складає *другий етап вирішення проблеми*.

Третій етап вирішення проблеми – доказ гіпотези. Пошуки шляхів доказу гіпотези вимагають від учнів переформулювання вимог питання, тобто питання має звучати наступним чином: як здійснюється стік в озері Чад? Щоб відповісти на це питання, учні повинні використовувати знання, отримані раніше, і згадати, як може здійснюватися стік в озерах, яким він може бути. Учні знають, що стік буває постійний та тимчасовий, поверхневий та підземний. Постійний

поверхневий стік в озері Чад відсутній. Значить, може бути або тимчасовий поверхневий стік, або підземний, або те й інше разом.

Учні зіставляють загальне положення гіпотези про те, що стік в озері Чад все ж таки існує, з конкретними пропозиціями:

- 1) стік в озері Чад здійснюється під землею;
- 2) стік здійснюється по тимчасових водотоках у період дощів.

Залежно від складності питання саме доказ може бути дано або вчителем, або учнями. У цьому прикладі докази учнів повинні бути доповнені вчителем, тому що у школярів недостатньо знань для повної відповіді на питання, яке і в науці носить ще ймовірнісний характер. Вчитель каже, що багато вчених передбачають підземний стік в озері Чад, який спрямований, мабуть, або на північний схід, де знаходиться западина Боделе, або на південь, у бік розлому, яка перетинає басейн Нігеру. Потім розглядається можливість стоку за тимчасовими водотоками і під час розливу [14].

Закінчується вирішення проблеми загальними висновками, в якому причинно-наслідкові зв'язки, що вивчаються поглиблюються і розкриваються нові сторони об'єкта. Це *четвертий етап вирішення проблеми*.

Практичне заняття 8

Методика формування географічних знань в курсах шкільної географії

Мета: навчитися характеризувати систему шкільних географічних знань; формувати вміння розробляти конспекти етапів формування географічних понять, уявлень, закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків, удосконалювати вміння використовуючи методи та методичні прийоми навчання географії в конкретних освітніх ситуаціях; виховувати ціннісне ставлення.

Засоби візуалізації: шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Дайте визначення поняття «зміст географічної освіти».

Назвіть компоненти змісту географічної освіти.

Якими класифікаційними групами представлений такий компонент змісту як географічні знання?

Розкрийте дидактичну мету формування географічних понять та поясніть зміст терміну.

Наведіть приклади одиничних і загальних географічних понять.

Охарактеризуйте етапи формування географічних понять.

Що таке географічні уявлення. Які є види географічних уявлень.

Охарактеризуйте етапи формування географічних уявлень на конкретному прикладі.

Які особливості формування причинно-наслідкових зв'язків. Наведіть приклад.

До якої групи знань належить географічна номенклатура?

Поясніть зміст терміна «географічні закономірності». Наведіть приклади.

Що таке географічні факти?

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте оновлення змісту навчання географії
2. Опишіть сучасні підходи до організації процесу навчання географії.

Практичний блок

Завдання 1. Охарактеризуйте структуру географічних знань (геокомпонентних, картографічних тощо) в шкільному курсі географія (*курс на вибір студента*).

Завдання 2. Розробіть конспект етапів формування географічного поняття (*на вибір студента*), використовуючи методи та методичні прийоми навчання географії. Опишіть дії учнів і вчителя на кожному етапі.

Завдання 3. Розробіть конспект етапів формування географічного уявлення (*на вибір студента*), використовуючи методи та методичні прийоми навчання географії. Опишіть дії учнів і вчителя на кожному етапі.

Завдання 4. На основі аналізу одного із шкільних курсів географії (*на вибір студента*) виписіть географічні закономірності, які учні вивчатимуть.

Завдання 5. На основі аналізу одного із шкільних курсів географії (*на вибір студента*) виписіть причинно-наслідкові зв'язки. Розробіть методику формування одного (*на вибір студента*) причинно-наслідкового зв'язку.

Методичні поради

Загальною метою всіх шкільних курсів географії є формування особистості, тих її якостей, поглядів, принципів та норм поведінки, які відповідають загальнолюдським цінностям. Головна соціальна функція освіти – передача досвіду, накопиченого попередніми поколіннями людей – формування географічних компетенцій [13; 17].

У змісті географічної освіти географічні компетентності (даний досвід) представлені педагогічно адаптованими до розуміння учнями основами географічних наук, системою *географічних знань, умінь та навичок, досвідом*

творчої діяльності та досвідом емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу.

Географічні знання – це перевірений практикою результат пізнання географічної картини світу, вірний її відбиток у мисленні людини [15; 17].

Знання у шкільній географії представлені двома класифікаційними групами: теоретичними та емпіричними знаннями. Одиницями теоретичних знань у змісті шкільної географії є географічні поняття, причинно-слідчі зв'язки, географічні закони та закономірності, теорії та гіпотези [13].

Поняття - це форма мислення, що відображає суттєві властивості, зв'язки та відносини предметів та явищ. Вони дають можливість учням зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки та закономірності, сформуванню образного уявлення про географічні об'єкти та явища. Без їх засвоєння не можна сформуванню географічну картину світу. Вони є теоретичною базою формування наукового світогляду учнів під час уроків географії [15].

Причинно-наслідкові зв'язки відображають динаміку (рушійні сили) для вихідних у природі та суспільстві процесів та їх наслідок. У змісті географічної освіти вони представлені так само широко, як і поняття [13].

Географічні закони та закономірності відображають об'єктивно існуючий і повторюваний суттєвий зв'язок природних і соціальних явищ. Так, основним географічним законом є закон географічної зональності, що визначає зональний розподіл температур, тиску, вітрів, ґрунтів, рослинності та ін.

Географічні теорії – це система основних ідей відповідної галузі знань. У змісті шкільної географії розглядається теорія літосферних плит [18].

Одиницями емпіричних географічних знань є географічні уявлення та факти та географічна номенклатура.

Географічні уявлення – це образ раніше сприйнятого предмета чи явища (уявлення пам'яті, враження), а також образ, створений продуктивним уявленням (уявлення уяви), це вища форма чутливого відображення як наочно-образного знання [15; 17].

Географічні уявлення одночасно з географічними поняттями є основними одиницями знань, що формують в учнів географічну картину світу та науковий світогляд.

Географічні факти – це знання, достовірність яких доведено. Вони роблять процес навчання доказовим, переконливим, викликають у учнів почуття подиву та захоплення, що сприяє формуванню інтересу до географії та мотиву до навчання як рушійної сили пізнання [13].

**Методика формування практичних умінь і навичок
на уроках географії**

Мета: поглибити знання про формування практичних умінь і навичок на уроках географії; зосвоїти методику та практику формування практичних умінь і навичок на уроках географії; навчитися застосовувати методичний досвід у конкретних освітній ситуаціях; виховувати досвід емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів навколишнього середовища.

Засоби візуалізації: шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система, презентація.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Поясніть сутність поняття «уміння», «навичка»

У чому відмінність навички від уміння?

Які типи умінь вчитель формує в учнів на уроках географії.

Як ви розумієте сутність такого компонента змісту як досвід творчої діяльності учнів?

Назвіть алгоритм формування географічних умінь та навичок.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте методичні особливості формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів навколишнього географічного середовища
2. Опишіть формування досвіду творчої діяльності учнів на уроках географії.

Практичний блок

Завдання 1. Наведіть приклади видів формування географічних умінь і навичок в одному із курсів шкільної географії (*курс на вибір студента*) до таких

типів умінь картографічних, геолого-геоморфологічних, гідрологічних, кліматологічних, демографічних, екологічних та економіко-географічних.

Завдання 2. Розробіть методику формування одного виду картографічних, геолого-геоморфологічних, гідрологічних, кліматологічних, демографічних, екологічних та економіко-географічних умінь.

Завдання 3. Розробити тренувальні вправи для формування конкретного виду умінь (*уміння на вибір студента*).

Завдання 4. Розробити творчі вправи для формування конкретного виду умінь (*уміння на вибір студента*).

Завдання 5. Розробити контрольні вправи для формування конкретного виду умінь (*уміння на вибір студента*).

Методичні поради

Уміння – другий важливий компонент змісту шкільної географічної освіти. Під уміннями розуміють освоєні людиною способи виконання дії, що забезпечуються сукупністю набутих знань – це операційна частина знань. У цьому вся визначенні виражено нерозривний зв'язок знань і умінь [1; 18].

Процес формування умінь визначається знанням послідовності та способів виконання дій, знанням істотних властивостей, зв'язків та відносин географічних об'єктів та явищ, з якими здійснюються дії з формування умінь.

В результаті багаторазових повторень заданих учителем дій вміння переходить у навичку.

Навичка – це дія, сформована шляхом повторень, що характеризується високим ступенем освоєння та відсутністю поелементної зі знатною регуляції та контролю. Часто можна зустріти визначення навички як вміння, доведене внаслідок багаторазових повторень до автоматизму [18].

Етапи формування географічних умінь [14]:

1. Мотивація
2. Актуалізація знань учнів
3. Ознайомлення з алгоритмом виконання завдання

4. Демонстрація учням щоразка виконання дій
5. Первинне виконання дій учнями та виконання пробних вправ
6. Виконання тренувальних вправ у відомій в нових ситуаціях
7. Виконання завдань творчого рівня – творчих вправ
8. Виконання контрольних вправ
9. Діагностика і корекція рівня сформованості уміння.

Одиниці теоретичних та емпіричних знань, географічні вміння у змісті шкільної географії представлені системами картографічних, геолого-геоморфологічних, гідрологічних, кліматологічних, демографічних, екологічних та економіко-географічних знань та вмінь.

Досвід творчої діяльності – це соціальний досвід, який покликаний забезпечити готовність учнів до пошуку вирішення нових проблем, до творчої перетворення дійсності [14].

Творчість – це діяльність за допомогою специфічних інтелектуальних процедур, які не можна уявити як такі, що точно описуються і суворо регульовані системи операцій або дій. Це щось якісно нове, неповторне, оригінальне та унікальне [16].

Досвід – засноване на практиці чуттєво-емпіричне пізнання об'єктивної дійсності; єдність знань, умінь та навичок. Досвід виступає як процес практичного впливу людини на зовнішній світ і як результат цього впливу у вигляді знань та умінь.

Як компонент шкільного географічного змісту досвід творчої діяльності не прописаний у навчальних програмах і є надпредметним компонент змісту.

Практичне заняття 10

Засоби навчання географії

Аналіз шкільних підручників з географії

Методичні прийоми роботи з підручником географії

Мета: навчитися характеризувати, систематизувати засоби навчання географії та ГЗГНМ; ознайомитися із дидактичними вимоги їх застосування на уроках географії; формувати вміння розробляти наочні посібники та використовувати засоби навчання географії та ГЗГНМ в конкретних освітніх ситуаціях.

Засоби візуалізації: презентація, графічні знакові географічні навчальні моделі, комп'ютер.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Розкрийте зміст поняття «засоби навчання географії»?

Розкрийте функціональні особливості засобів навчання на уроці географії?

Назвіть групи засобів навчання та наведіть приклади.

У чому полягає принципова відмінність дидактичних засобів навчання від технічних засобів навчання?

Охарактеризуйте структуру підручника з географії.

Розкрийте значення структурних компонент підручника.

Обґрунтуйте необхідність навчання вмінням і прийомам пізнавальної діяльності учнів із текстом підручника.

Охарактеризуйте географічні навчальні моделі. Назвіть критерії класифікації.

Наведіть приклади основних груп ГНМ та розкрийте їх дидактичне значення.

Наведіть класифікацію графічно-знакових географічних навчальних моделей (ГЗГНМ).

Завдання для самостійної роботи

1. Географічний кабінет і майданчик: роль та особливості їх організації.
2. Принцип наочності як засіб візуалізації навчання географії.
3. Сучасні засоби навчання географії.

Практичний блок

Завдання 1. Доберіть до конкретної теми уроку (на вибір студента) засоби навчання та розкрийте дидактичні цілі їх використання.

Клас _____

Тема уроку: _____

Група/тип засобу	Вид засобу навчання	Дидактичні цілі

Завдання 2. Розробіть завдання для формування системи умінь в учнів під час роботи з текстом підручника (*курс географії та тема уроку на вибір студента*):

- уміння репродуктивного характеру:
- уміння аналізувати текст
- уміння продуктивного характеру на основі аналітико-синтезуючої навчальної діяльності учнів
- уміння творчого характеру.
- використання одного з позатекстових компонентів підручника

Методичні поради

Засоби навчання – це інструментарій (знаряддя) діяльності вчителя та учнів у процесі навчальної діяльності [20].

За своєю функціональною роллю в процесі засоби світньому навчання поділяються на *дидактичні та технічні*.

Дидактичні засоби навчання у навчальному процесі виконують функцію джерел географічних знань. Засоби навчання, що належать до цієї групи, містять інформацію, яка необхідна учням для засвоєння тих географічних знань та вмінь, які визначені навчальними програмами курсів шкільної географії [13].

Технічні засоби навчання, на відміну дидактичних засобів навчання, не містять інформації у вигляді тексту або наочних образів географічних об'єктів, процесів та явищ. Вони виконують функцію відтворення інформації, закладеної в наочних та аудіовізуальних дидактичних засобах навчання [13].

Найважливішим дидактичним засобом навчання географії є шкільний підручник з географії. У структурі підручника географії виділяють два структурні компоненти: текстовий (головний) компонент та позатекстовий (допоміжний) компонент. У *тексті*, у свою чергу, *виділяють основний, додатковий та пояснювальний текст*. Основний текст поділяється на два види: *теоретико-пізнавальний та інструментально практичний* [15].

Теоретико-пізнавальний текст містить теоретичні та емпіричні географічні знання та представлені поняттями та їх формулюванням, закономірностями, причинно-наслідковими зв'язками, гіпотезами, теоріями, географічними фактами, уявленнями та іншими відомостями про досліджувані об'єкти, процеси, явища. Кожен параграф підручника починається з визначення ключових слів (термінів) та понять, визначених навчальною програмою для засвоєння учнями.

Основний текст супроводжується логічними зв'язками та зверненнями до учнів у вигляді питань та пропозицій «Поясніть. . .», «Чому?», «Дайте оцінку», що орієнтує учнів на розуміння змісту тексту та сприяє усвідомленому його засвоєнню.

Інструментально-практичний текст містить способи та прийоми пізнання, правила застосування знань, способів засвоєння та самостійного пошуку знань, опис досвідів, експериментів, узагальнюючі виведення.

Додатковий текст підручника з географії представлений хрестоматійним матеріалом, біографічними та статистичними відомостями, довідковим матеріалом, що виходить за рамки програми.

Пояснювальний текст підручника представлений вступом, примітками, роз'ясненнями, словником географічних понять та термінів, поясненнями до карт, схем, графіків та діаграм.

Позатекстові компоненти підручника представлені апаратом організації засвоєння навчального матеріалу, ілюстративним матеріалом та апаратом орієнтування.

Апарат організації засвоєння навчального матеріалу включає: систему питань та завдань до малюнків, схем, шрифтові виділення, якими позначені географічні терміни та поняття, підписи до ілюстративного матеріалу, що випереджають завдання перед кожною великою темою, рубрики «Згадуємо», «Основні питання», «Ключові слова» та ін [13].

Ілюстративний матеріал представлений у підручниках географії малюнками, фотоілюстраціями, різного виду картами, таблицями, схемами, графіками, діаграмами, профілями та іншими ілюстраціями.

Апарат орієнтування включає умовні значки у вигляді зірочок, що позначають ступеня складності питання або завдання, сигнали-символи перед відповідними рубриками, колірний фон, на якому розміщується відповідний вид текст, додаток.

Практичне заняття 11

Наочні засоби навчання географії

Організація роботи з картою на уроках географії

Мета: поглибити теоретичні знання про наочні засоби навчання географії загалом та географічну карту зокрема; навчитися розробляти наочні посібники з географії та освітні завдання для формування географічної грамотності; удосконалювати методичні вміння застосовувати знання та уміння в конкретних освітніх ситуаціях; виховувати методичну грамотність.

Засоби візуалізації: шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система, методична література та преса.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Назвіть дидактичні функції наочних засобів навчання.

Які посібники належать до групи графічної наочності?

Назвіть сутнісну відмінність картограм від картодіаграм.

У чому особливість побудови кліматодіаграм?

Поясніть вираз: карта – об'єктна мова географії.

Які уміння визначають картографічну грамотність учнів?

Чому інформаційна ємність географічної карти значно вища інформаційної ємності тексту підручника?

Поясніть, чому географічна карта виконує комунікативну, пізнавальну функцію та функцію моделювання.

Охарактеризуйте методичні прийоми роботи з картами.

Завдання для самостійної роботи

Чому застосування наочних засобів навчання обумовлено змістом шкільних курсів географії.

Обґрунтуйте тезу: «Картографічний образ – основа картографічної інформації»?

Практичний блок

Завдання 1. Проаналізуйте підручник з географії (*курс географії за вибором студента*).

Завдання 2. Розробіть наочний посібник до вибраних Вами у шкільних курсах географії географічних процесів, явищ та об'єктів та опишіть дидактичні цілі їх використання:

- зображувальну навчальну модель – схематичний малюнок
- опорно-інформаційну схему
- структурно-логічний конспект-схему
- комбіновану аналітично-ілюстративна модель (поєднання текстово-числової таблиці й простої схеми);
- комбіновану графіко-діаграмну географічну модель.

Завдання 3. Розробіть завдання, спрямованих на формування умінь простого та складного читання карти.

Завдання 4. Наведіть приклади завдань розуміння учнями географічної карти.

Завдання 5. Розробіть фрагмент уроку методики використання географічної карти при поясненні одного з питань шкільного курсу географії (*курс географії та тема уроку на вибір студента*).

Методичні поради

Наочні засоби навчання виконують функцію реалізації принципу наочності, активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, формування різних географічних уявлень, встановлення асоціацій (зв'язків) між досліджуваними компонентами природи та господарської діяльності людини.

Застосування наочних засобів навчання на уроках географії визначається особливістю змісту шкільних курсів географії. Жоден з навчальних предметів

настільки не потребує застосування наочності як географія, і в той же час жоден з предметів не представляє сприятливішого середовища для застосування наочних засобів навчання як географія. Це тому, що всі поняття, що вивчає географія не абстрактні, а конкретні, доступні нашому безпосередньому сприйняттю [8; 14].

Класифікація наочних засобів навчання, що застосовуються на уроках географії, багатоваріативна і далеко не однозначна. Все їх різноманіття поєднується в дві класифікаційні групи: *штучні та натуральні наочні посібники* [16].

У свою чергу, штучні наочні посібники представлені групою образотворчих та об'ємних наочних посібників та динамічними (діючими) моделями. В даний час група образотворчих наочних посібників широко представлена у діючих навчальних посібниках зі шкільного курсу географії. Штучні наочні засоби навчання об'єднують *графічно-знакові географічні навчальні моделі (ГЗГНМ)*.

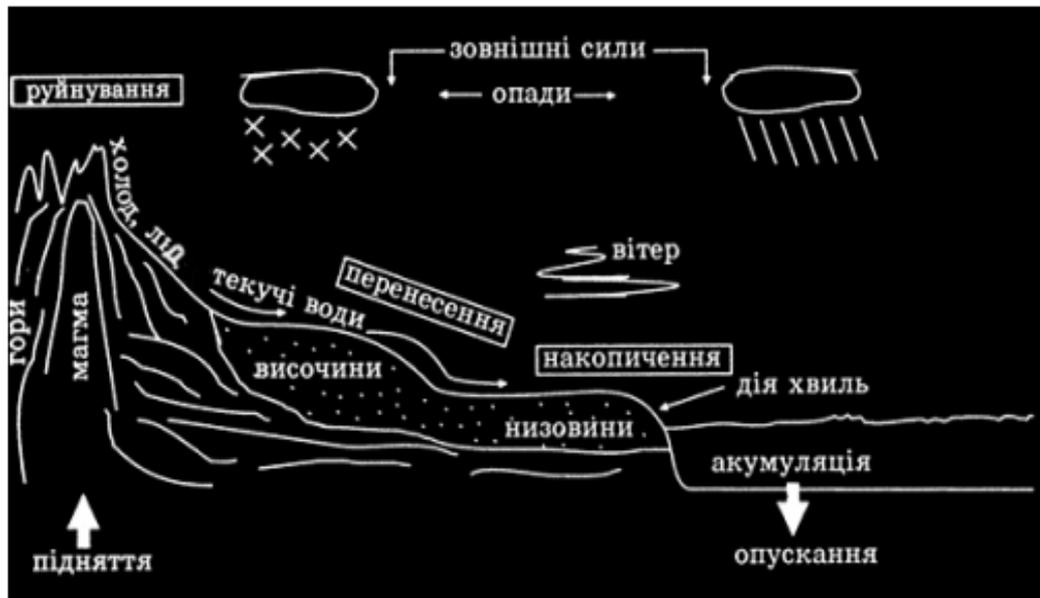
Натуральні засоби навчання представлені колекціями гірських порід, мінералів, гербаріями, місцевими географічними об'єктами, об'єктами та продуктами господарської діяльності людини.

Найважливішим компонентом географічного освітнього процесу є географічна карта. На уроці географії карта виступає як об'єкт вивчення, як джерело знань та як засіб наочності. За способом застосування виділяються настінні та настільні географічні карти. Крім того, на уроках географії застосовуються топографічні карти, знімки з космосу та контурні карти. Основними дидактичними завданнями вчителя географії при роботі з картою є: навчити учнів розуміти, читати карту, забезпечити знання учнями географічної карти.

Навчання учнів елементам картографічної грамотності повинне здійснюватися практично на кожному уроці географії. Однак початкові та основні елементи картографічної грамотності закладаються при вивченні початкового курсу географії.

Взірці географічних графічно-знакових навчальних моделей

а) схематичного малюнка «Формування рельєфу» [14]

б) опорно-інформаційна схема [14]

в) структурно-логічний конспект – «Фізико-географічна характеристика Полісся» [14]

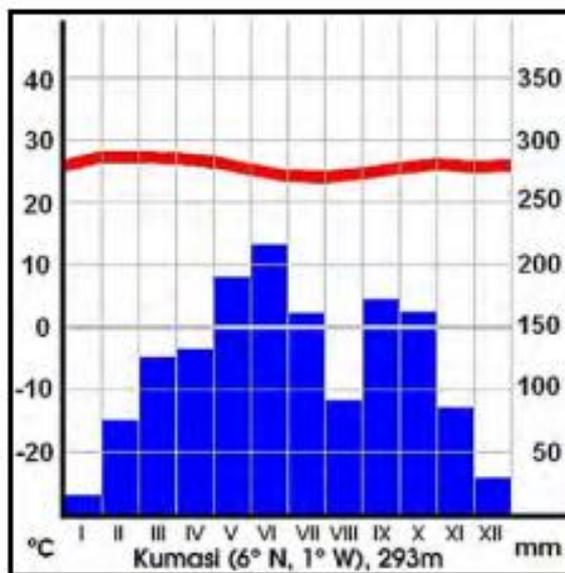
г) комбіновану аналітично-ілюстративна модель «Типи клімату Північної Америки» [14]

Кліматичні пояси	Типи клімату	Повітряні маси	Температура				Опади	
			t ^с	t ^с	t ^{макс}	t ^{мін}	Річні	Режим
А	арктичний	АП						
СА	субарктичний	АП						
		ПП						
П	тихоокеанічний морський	ПП						
	помірно-континентальний							
	континентальний							
СТ	атлантичний морський	ПП						
	середземно-морський	ПП						
Т	континентальний	ТП						
	мусонний	ТП						
Т	пустельний	ТП						
	вологий	ТП						
СЕ	субекваторіальний	ТП						
		ЕП						

»

д) комбінована графіко-діаграмна географічну модель «Кліматограма»

[14]

Організація роботи з глобусом на уроках географії

Мета: розкрити дидактичні можливості глобуса як джерела знань та як наочного посібника; засвоїти методичні прийоми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії з глобусом; навчитися практично визначити ортодромію; вміти застосовувати методичні прийоми з глобусом в конкретних освітніх ситуаціях; виховувати ціннісну геопросторову орієнтацію.

Засоби візуалізації: методична література, преса, шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Розкрийте дидактичне значення глобуса.

Назвіть переваги глобуса, порівнюючи його з географічною картою.

Розкрийте зміст поняття «ортодромія»?

Охарактеризуйте дидактичну роль глобуса у кожному із шкільних курсів географії.

Назвіть методичні прийоми роботи з глобусом.

В чому суть методичного прийому «орієнтування глобуса».

Поясніть зміст поняття «геопросторова компетентність».

Охарактеризуйте етапи орієнтування глобуса.

Завдання для самостійної роботи

Охарактеризуйте глобус як наочний посібник та як джерело знань.

Розкрийте переваги глобуса над географічною картою.

Практичний блок

Завдання 1. Проаналізуйте один із шкільних кресів географії і визначіть вивчення тем з використанням глобуса (*курс географії на вибір студента*). Запишіть, які знання і вміння формуються при використанні глобуса.

Завдання 2. Відпрацювати методику проведення методичних прийомів: емоційний ефект, орієнтування глобуса, відтворення добового руху Землі та формування правильних уявлень у посторовій системі координат. Студенти проводять один із прийомів (*за вказівкою викладача*) в аудиторії.

Завдання 3. Встановіть особливості крутизни земної поверхні – ортодромію. Для виконання завдання студенти самостійно обирають початкову та кінцеву точку подорожі і заповнюють таблицю.

Маршрут подорожі			
Початкова точка		Кінцева точка	
Об'єкти/точки на карті	Об'єкти/точки на глобусі	Координати точок на глобусі	
		географічна довгота	географічна широта

Завдання 4. Розробіть конспект фрагменту уроку з використанням методичних прийомів роботи з глобусом.

Методичні поради

Глобус – модель Землі. Головні його відмінні риси: рівномасштабність, рівнокутність, передача без спотворень градусної сітки, правильна передача

площ і відстаней, що дозволяють його вважати найважливішим наочним посібником щодо географії [12].

Особливо велике значення глобуса у вивченні учнями початкового курсу географії при формуванні фундаментальних умінь, що визначають картографічну грамотність учнів. Він допомагає створенню в учнів правильних уявлень про форму Землі, розміри, обриси і розташування її великих регіонів. Тільки на глобусі градусна мережа не має спотворень та відстані між паралелями та меридіанами відповідають відстаням на поверхні земної кулі.

У навчанні географії використовуються глобуси різних масштабів. Так, глобус масштабу 1:30 000 000 виконує демонстраційні функції та використовується вчителем при поясненні навчального матеріалу, а учнями при відповідях на питання вчителя.

Для формування картографічних уявлень при поясненні вчителя, виконанні учнями практичних завдань на уроці, при самостійній роботі з виконання домашнього завдання використовуються глобуси дрібніших масштабів, які можуть бути в класі на кожному учнівському столі. Для формування понять про елементи картографічної сітки використовується індукційний глобус, а при вивченні політичної карти світу використовується глобус, на якому без спотворення передано площі та межі держав.

Глобус незамінний при формуванні понять про градусну сітку, паралелі та меридіанах, географічній довготі та широті, при визначенні географічних координат. За допомогою глобусу школярі краще засвоять закономірну залежність кута падіння сонячних променів та надходження сонячної радіації від широти місцевості та причини формування теплових поясів, циркуляцію повітряних мас, утворення морських течій. Глобус дає наочне уявлення про взаємне розташування, порівняльну величину і форму материків, великих островів, океанів, держав та інших районів земної кулі.

Як правило, глобус застосовується в поєднанні з роботою з географічної карти. Так, щодо теми «Географічна карта» у початковому курсі географії пояснення причин спотворень зображення земної поверхні, показ елементів

картографічної сітки, визначення координат здійснюється за допомогою глобусу, а потім проводиться відповідна робота за допомогою карти.

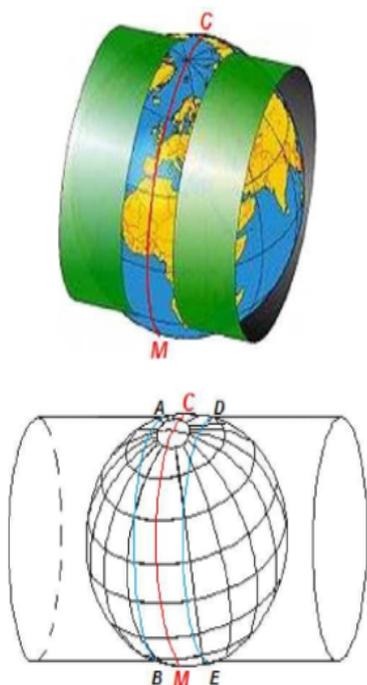
При вивченні цієї ж теми доцільні завдання щодо нанесення учнями паралелей, міри діанів, градусів паралелей та меридіанів на індуктивному глобусі. Такі прийоми послідовного формування картографічних умінь за допомогою глобуса та карти можуть застосовуватися щодо Світового океану, атмосфери земної кулі, природних зон та інших тем не тільки початкового курсу географії, але і при вивченні наступних курсів географії.

Перша особливість - Методичний прийом «Емоційний ефект»

- Суть прийому: дати учням можливість тактильно відчутти глобус.
- Використання глобусів "зламаних" - знятих з підставки, дозволяє учням "тримати Землю у своїх руках".
- Цей досвід створює сильний емоційний ефект, посилює зв'язок з навчальним матеріалом, сприяє кращому запам'ятовуванню, та мотивує пізнавати світ.

Друга особливість - Формування правильних уявлень у просторовій системі координат

- Формування правильних уявлень у просторовій системі координат є комплексним процесом, що включає використання різних методів і засобів навчання для розвитку просторового мислення та орієнтації.
- Наприклад орієнтування за допомогою маленького предмету, який "ковзає" по глобусу, імітуючи позицію, та рух людини на Землі.

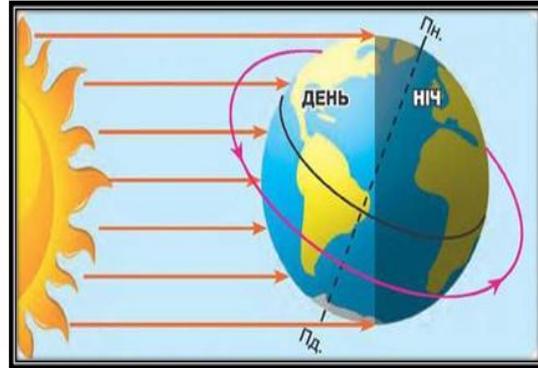
Послідовність орієнтування глобуса-Землі

1. Здіймаємо глобус з кріплення
2. Ставимо його на підставку
3. Беремо монетку в руки. Монетка імітує вашу присутність на Землі
4. Вибираємо маршрут подорожі. Наприклад з Північного полюсу до Південного полюсу
5. Кладемо монетку на Північний полюс, яка моделює вас як мандрівників
6. Пересуваємо монетку по глобусі на Південь, увесь час повертаючи його на підставці, так щоб у будь якій точці мандрівки монета перебувала на маківці глобуса
7. Дійшовши до Південного полюса бачимо що монета — а це ви, знову знаходитесь на маківці глобуса. Південний полюс так само може бути маківкою Землі, як і Північний, як і будь яка точка на Землі

Висновок: Земля, як і глобус — її модель не мають "верху" і "низу". На всі географічні об'єкти ми дивимся зверху вниз. Це правильне розуміння положення людини на Землі, яка аж ніяк не може "впасти вниз головою" з Антарктиди.

Третя особливість - Вітворення добового руху Землі навколо своїї осі

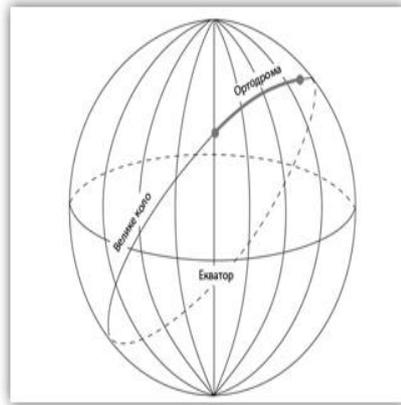
- Глобус дозволяє наочно продемонструвати обертання Землі навколо своєї осі. Обертаючи його, учні можуть зрозуміти зміну дня і ночі в різних частинах планети.
- Такий метод сприяє кращому засвоєнню понять про обертальний рух Землі, часові пояси та видимий рух Сонця на небосхилі. Використання глобуса робить ці абстрактні пропеси більш наочними та зрозумілими.

Добовий рух Землі

- Зробимо логічний висновок про добовий рух Землі за допомогою глобуса, а не за допомогою асоціацій з годинниковою стрілкою — “За чи Проти”.
- 1. Сонце сходить на Сході, а заходить на Заході
- 2. Не Сонце рухається небосхилом, а Земля рухається йому на зустріч

Висновок: Земля рухається по небосхилу у протилежному напрямку до руху Сонця. А саме з ЗАХОДУ на СХІД.

Четверта особливість - Глобус демонструє особливість земної поверхні - її кривизну

- Ортодромія глобуса – як прийом сприйняття, коли ми дивимось на карту, Земля здається плоскою, а відрізок – викривленими.
- Але через глобус ми сприймаємо світ правильно , наближено до реальності.
- Це і є ортодромія глобуса – здатність передавати правильні розміри, форми, відстані, та нерівності на Землі.

Формування уявлень про Ортодромію

1. Обираємо початкову і кінцеву точку нашої уявної мандрівки
2. Подорожуємо (уявно літаком над картою і над глобусом)
3. Подорож над картою: з`єднюємо лінійкою наші точки подорожі (Вильоту і прильоту)
4. Називаємо об`єкти, які ми бачимо з літака на карті
5. Подорож над глобусом: ниткою з`єднюємо початкову і кінцеву точку нашої подорожі
6. Називаємо об`єкти, які ми бачимо з літака на глобусі
7. Визначаємо координати наших об`єктів
8. Відкладаємо координати наших точок з глобусу на карту і з`єднюємо ці точки

Висновок: траєкторія руху на карті є прямою лінією, а на глобусі у формі дуги (ортодромія).

Шлях літака на глобусі, який є моделлю Землі, відповідає реальному нашому переміщенню і має форму дуги.

Підготування вчителя до уроку географії

Мета: закріпити знання про дидактичні особливості уроків географії, а саме види, макро та мікроструктуру; формувати практичні вміння розробляти план конспект уроку географії; розвивати творчий підхід до підготовки до проведення уроків; виховувати педагогічний стиль.

Засоби візуалізації: методична література, преса, шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Назвіть традиційні види уроків.

Які ви знаєте види дидактичної мети?

Поясніть взаємозв'язок між видом дидактичної мети та видом уроку.

Як ви знаєте структурні компоненти уроку?

Розкрийте вимоги до уроку географії.

Назвіть макроструктурні та мікроструктурні компоненти традиційних видів уроку.

З аналізу якого нормативного документа починається підготовка вчителя до уроку?

У чому полягає суттєва відмінність календарно-тематичного (тематичного) планування від поурочного?

У чому особливість планування уроку з пізнавальних блоків?

Які компоненти змісту визначають когнітивні, афективні та соціальні цілі уроку?

Чому потрібна розробка плану чи плану-конспекту уроку?

Яка навчальна діяльність на уроці є основною і чому?

Чому визначення цілей уроку є складною педагогічною дією?

Розкрийте суть основних етапів підготовки вчителя до уроку.

Завдання для самостійної роботи

1. Особливості сучасного уроку географії.
2. Обґрунтуйте комбінованого уроку як основний у навчанні географії.

Практичний блок

Завдання 1. Розробіть у вигляді таблиці план-конспект комбінованого уроку з однієї з тем курсу географії «Загальна географія» (*тема уроку на вибір студента*)

Етапи уроку та пізнавальні блоки змісту теми уроку	Завдання до пізнавальних блоків	Засоби навчання до пізнавального блоку	Діяльність		Рівні засвоєння знань
			Учителя (методи та методичні прийоми)	Учнів	

Методичні поради

Планування навчальної діяльності з проведення уроку географії представлено двома процесами: розробкою календарно-тематичного (тематичного) плану вивчення відповідного курсу шкільної географії та розробкою плану-конспекту або розгорнутого конспекту уроку.

В даний час вчителю немає необхідності розробляти календарно-тематичний план, достатньо скористатися планом, що публікується у науково-методичному журналі «Географія у школі» або інших методичних інтернет

ресурсах. Вчителю треба лише кілька скоригувати його відповідно до своїх умов роботи.

Підготовка до уроку починається з визначення типу уроку в системі уроків з вивчення теми навчальної програми, згідно з календарно-тематичним плануванням, з урахуванням вимог програми до результатів навчання, аналізу навчально-методичних посібників, джерел географічної інформації на тему уроку, з відбору та визначення місця та ролі засобів навчання [14].

План (план-конспект) уроку – це творчість вчителя, та їх варіантів може бути безліч. Він повинен бути зручним для читання: виділені сигнальними знаками мети, завдання, пізнавальні блоки, основні одиниці знань у змісті пізнавальних блоків, види діяльності вчителя і учнів і т. д. Методичні засади уроку повинні відповідати вимогам навчальної програми з цієї теми: що мають знати та чому повинні навчитися учні під час уроку .

У навчальних посібниках з курсів шкільної географії зміст кожної теми параграфу представлений пізнавальними блоками, що визначають логічну послідовність його вивчення. Тому доцільно розробляти план конспекту за формою, що відображає діяльність у форматі засвоєння учнями змісту пізнавальних блоків теми уроку.

Етапи підготовки вчителя до уроку

У підготовці до уроку виділяються наступні етапи: *діагностики, прогнозування та проектування.*

Діагностичний етап, або, як його ще називають, «діагностична карта уроку», починається з виявлення конкретних умов проведення уроку: можливостей учнів; мотивів їхньої пізнавальної діяльності; запитів та схильностей, інтересів та здібностей; необхідного рівня навчання. Враховується також характер навчального матеріалу: наскільки він доступний та зрозумілий учням даного класу, його практична значимість, красноріччя спрямованість, можливість евристичного, проблемного навчання та ін. Обліку підлягають і реальні витрати часу на кожен етап уроку чи вид пізнавальної діяльності [14].

Прогнозування спрямовано на оцінку різних варіантів проведення уроку та вибір з них оптимального за відповідними критеріями: рівнем навченості учнів класу, характер змісту теми, наявності в розпорядженні вчителя засобів навчання, способів організації навчальної діяльності учнів.

Проектування (моделювання) – це завершальний етап підготовки вчителя до уроку. Результатом цього етапу є план (проект/модель) проведення уроку, що визначає управлінську діяльність вчителя з організації пізнавальної діяльності учнів [20].

Етап проектування починається з визначення мети та завдань уроку. Визначення мети (цілей) уроку – одна з найважливіших педагогічних дій при розробці вчителем плану уроку. Це цілком зрозуміло, так як дана проблема є однією з найскладніших у теорії та практиці викладання географії. У педагогічній практиці міцно утвердилася думка, що цілі уроку мають своїм формулюванням відображати реалізацію основних освітніх функцій: *пізнавальної, виховної та розвиваючої*.

Мета уроку – це модель бажаного результату, який планує отримати вчитель на даному уроці.

Тут ми виходимо на найважливішу особливість цілей уроку, визначену дидактикою: вони повинні бути конкретними, досить напруженими, досяжними, усвідомленими учнями та діагностичними.

В аспекті спрямованості цілей уроків на засвоєння учнями його змісту більш зрозумілими є поділ педагогічних цілей на когнітивні – пізнавальні, пов'язані з розвитком розуму та мислення, афективні, спрямовані на розвиток психічних властивостей особистості, що визначають формування творчого мислення учнів, та соціальні, спрямовані на формування відносин учня до навколишнього світу.

Цілі уроку визначають пізнавальні завдання уроку: що мають знати та що повинні вміти учні, засвоївши зміст теми, що вивчається, відповідно до вимог навчальної програми. Пізнавальні завдання визначаються як до вивчення всього змісту теми, так і до кожного її пізнавального блоку [16].

Наведемо приклад визначення завдань до пізнавальних блоків щодо теми початкового курсу географії «Температура повітря». Зміст цієї теми представлено трьома пізнавальними блоками.

Перший пізнавальний блок – нагрівання повітря. Вивчивши його зміст, учні повинні знати: як нагрівається повітря, умови нагрівання повітря, як знижується його температура з висотою, залежність сонячного тепла від широти місцевості, від характеру поверхні суші.

Другий блок змісту – вимірювання температури повітря. Учні повинні знати: як вимірюється температура повітря, як обробляються спостереження за температурою повітря, поняття добової та річної амплітуди температури повітря. Учні повинні вміти вести спостереження за температурою повітря та обробляти результати спостережень: визначати температуру повітря за ртутним термометром, визначати середньодобову та середньорічну температуру, амплітуди температур, будувати графіки ходу температури.

Третій пізнавальний блок – зміна та розподіл температур. Учні повинні знати: причини відмінності температур на земній поверхні, характер зонального розподілу температур.

При оформленні плану-конспекту конкретність цілей та завдань уроку визначають методи та прийоми управлінської діяльності вчителя та керованої пізнавальної діяльності учнів.

На етапі перевірки домашнього завдання у плані-конспекті, розробленому за вищезапропонованою формою, у стовпці «діяльність вчителя», записується форми, методи та прийоми перевірки домашнього завдання.

Це можуть бути питання усної та письмової перевірки знань учнів, завдання тестів, дидактичних карток, географічні диктанти, питання щодо географічної карти та ін. Тут же позначаються прізвища учнів, у яких необхідно перевірити рівень засвоєння навчального матеріалу з попередньої теми, які захищають реферат чи іншу самостійну роботу за попереднім завданням вчителя.

У стовпці "діяльність учнів" на етапі перевірки домашнього завдання записуються правильні відповіді учнів на задані вчителем перевірочні питання чи завдання.

На *етапі вивчення нового матеріалу* у відповідному стовпці запропонованої форми плану-конспекту визначаються методи та прийоми навчальної діяльності вчителя з організації самостійної керованої пізнавальної діяльності учнів. Найбільш важливі компоненти змісту записуються дослівно, з виділенням їх тим чи іншим кольором. Особливо відзначаються завдання з створення учнями самостійних освітніх продуктів. При цьому слід зазначити небажаність планування навчальної діяльності учнів з механічного перенесення в зошит з географії змісту теми, що вивчається: формулювань понять, графічної наочності, висновків або іншого фактичного матеріалу, що є в тексті теми, що вивчається. У зошит бажано заносити самостійні освітні продукти учнів, створені в результаті пізнавальної діяльності учнів зі засвоєння теми уроку, що вивчається: *самостійно розроблені схеми, таблиці, діаграми, встановлені учнями причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, додаткові факти, власні висновки та ін* [14].

Ретельно продумується та описується методика та технологія застосування засобів навчання: тексту та позатекстових компонентів навчального посібника, наочних, аудіовізуальних та електронних засобів навчання у процесі пізнавальної діяльності учнів.

У цій частині конспекту робляться необхідні малюнки та схеми, записуються продумані питання катехитичної чи евристичної бесіди.

У наступному стовпці плану-конспекту відповідно до завдань вчителя визначається методи та прийоми пізнавальної діяльності учнів та сама діяльність (алгоритм діяльності) щодо засвоєння компонентів змісту теми, що вивчається, та створення власних освітніх продуктів репродуктивно-продуктивного. та продуктивно-творчого характеру, наводяться їх передбачувані варіанти.

У цьому ж стовпці записуються передбачувані відповіді учнів на запитання під час проведення катехитичної чи евристичної бесіди, прізвища учнів, яких

необхідно запитати під час розмови, передбачувані висновки учнів по ходу вивчення змісту та узагальнюючі висновки на тему уроку.

На етапі закріплення та узагальнення у відповідних стовпцях форми плану конспекту записуються питання та завдання учням та правильні їх відповіді та рішення. Це можуть бути питання репродуктивного та узагальнюючого характеру, показ географічних об'єктів на карті, застосування настільних ігор для перевірки засвоєних знань, виконання завдань на контурних картах та ін.

Домашнє завдання учням повинно обов'язково пояснюватися вчителем: як працювати вдома з текстом та внетекстовими компонентами змісту теми уроку (з таблицями, схемами, діаграмами, питаннями наприкінці параграфа, із змістом інших рубрикацій навчального посібника), як працювати з картами атласу або контурною картою, як виконувати практичні завдання та ін.

У плані-конспекті в стовпці «діяльність вчителя» позначаються й питання рефлексивної діяльності учнів. Наприклад: які твої головні результати та що ти зрозумів, чого навчився? Які завдання викликали найбільший інтерес і чому? Які види навчальної діяльності ти хотів би повторити на наступних уроках? Які питання були складними у засвоєнні та чому? Які питання залишилися незрозумілими? Які знання та вміння тобі стануть у нагоді в житті?

Рівні пізнавальної діяльності учнів визначаються відповідно до методів та прийомів навчальної діяльності учнів та характером створюваних учнями своїх освітніх товарів. Як правило, це можуть бути рівні репродуктивно-продуктивного та продуктивно-творчого характеру.

Таке планування уроку реалізує діяльнісний підхід до навчання та виключає ситуацію неузгодженості цілей, завдань, дій та результатів взаєпов'язаної навчальної діяльності вчителя та учнів на уроці географії.

Уроки географії нетрадиційної форми

Мета: засвоїти поняття про нетрадиційні види уроків та їх основні методичні особливості; формувати практичні вміння розробляти конспект нетрадиційного уроку; навчитися добирати вид нетрадиційного уроку залежно від дидактичної мети уроку та вікових особливостей учнів; виховувати творчий підхід до організації власної педагогічної діяльності.

Засоби візуалізації: методична література, преса, шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Поясніть зміст поняття «нетрадиційний урок географії».

Проаналізуйте сильні та слабкі сторони нетрадиційного уроку географії.

Які дидактичні особливості нетрадиційного уроку географії?

Розкрийте сутність етапів підготовки вчителя до проведення нетрадиційного уроку географії.

Назвіть групи нетрадиційних уроків з географії.

Від чого залежить вибір вчителем виду нетрадиційного уроку географії.

Охарактеризуйте ознаки та риси географічної дидактичної гри.

Назвіть види дидактичної географічної гри.

Які види уроків сюжетно-рольової гри Ви знаєте.

Проаналізуйте особливості імітаційно-моделювальної гри.

Завдання для самостійної роботи

Складіть список розробок нетрадиційних уроків, представлених у науково-методичному журналі «Географія у школі» за останні три роки.

Розробіть презентацію конспекту нетрадиційного уроку типу ділова гра (тема уроку на вибір студента).

Практичний блок

Завдання 1. Систематизуйте нестандартні уроки за дидактичною метою уроку географії. Дані занесіть до таблиці.

	Дидактична мета уроку географії			
Вид нетрадиційного уроку				

Завдання 2. Розробіть розгорнутий конспект нетрадиційного уроку (курс географії, тема на вибір студента).

Методичні порали

Нетрадиційний урок географії – це форма організації навчально-пізнавальної діяльності учнів за нестандартною структурою.

Застосування нетрадиційних організаційних форм навчання дозволяє значно розширити поле діяльності вчителя, відійти від традиційної структури уроку, що забезпечує різноманітність і результативність керованої пізнавальної діяльності учнів.

Підготовка та проведення уроку в будь-якій нетрадиційній формі складається з наступних етапів: *планування, організації, проведення, аналізу* [1].

На етапі *планування* визначається час проведення уроку, тема, мета та тип нестандартного уроку [1].

Слід зазначити, що нетрадиційні форми організації навчальної діяльності учнів застосовні всім типів уроків, а мета уроку та її тип визначає вибір виду нетрадиційного уроку. Так, урок формування умінь та навичок можна провести як урок-подорож, урок-конференцію чи прес-конференцію, урок-дослідження. Урок узагальнюючого повторення та закріплення знань можна провести як урок-подорож чи урок-змагання: «Брейн-ринг», «Колесо часу», «Щасливий випадок», «Що? Де? Коли? та ін [1; 14; 16].

Етап організації передбачає:

- розробку алгоритму проведення дидактичної гри - конспекту нестандартного уроку;
- ознайомлення учнів із правилами гри та розподіл обов'язків;
- укладання освітніх завдань для досягнення результатів навчання та цілей уроку;
- відбір технічних та матеріальних засобів для проведення гри;
- розробка критеріїв оцінювання дидактичної географічної гри.

Етап проведення полягає у безпосередньому виконанні учнями групових та індивідуальних завдань відповідно до організаційної форми нетрадиційного уроку та в оцінці результатів їх виконання [1].

Аналіз уроку може здійснюватися безпосередньо після його проведення або через певний час. Відстрочений аналіз дозволяє вчителю з'ясувати залишкові знання учнів з вивченої теми.

Контроль та корекція навчальних досягнень учнів

Мета: засвоїти поняття про форми, види та методи контролю результатів навчання учнів та про поняття корекція в освітньому процесі; формувати практичні вміння розробляти завдання для проведення різних форм та видів контролю; виховувати культуру педагогічної діяльності.

Засоби візуалізації: методична література, преса, шкільні підручники з географії; атлас вчителя географії, комп'ютер/мультимедійна система.

МОДЕЛЬ ЗАНЯТТЯ

Теоретичний блок

Назвіть компоненти педагогічної діагностики.

Які дії передбачає процес оцінювання вчителем географії знань та вмінь учнів?

Назвіть види контролю знань та умінь, які застосовуються на уроках географії.

Які завдання вирішує попередній контроль знань учнів?

Назвіть основні особливості поточного контролю знань та вмінь учнів.

Завдання для самостійної роботи

1. Самоконтроль і самокорекція навчальних досягнень учнями.
2. Тестування як засіб контролю і корекції результатів навчання учнів з географії.

Практичний блок

Завдання 1. Складіть класифікаційну схему методів контролю знань та умінь учнів з географії.

Завдання 2. Розробіть завдання для проведення прийому усного індивідуального та фронтального контролю (*тема уроку на вибір студента*).

Завдання 3. Розробіть запитання й завдання для проведення прийому письмового й графічно-знакового індивідуального контролю (*тема уроку на вибір студента*).

Завдання 4. Розробити завдання (*тема уроку на вибір студента*) для:

4.1. контрольні завдання з географії:

- а) продуктивні;
- б) проблемні;
- в) творчі;

4.2. завдання контрольної роботи з географії:

- а) письмової;
- б) графічно-знакової;

Завдання 5. Розробити варіанти (*тема уроку на вибір студента*) :

- а) географічного диктанту;
- б) картографічно-геоінформаційного диктанту;

Завдання 6. Розробити тестові завдання з географії різних типів, а саме:

а) відкриті; б) зіставно-порівняльні; в) рангувальні (*тема уроку на вибір студента*).

Методичні поради

Педагогічна діагностика – це точне визначення результатів освітньої діяльності учнів та педагога з метою виявлення динаміки, аналізу, оцінювання та коригування навчання. *Педагогічна діагностика* включає контроль, перевірку, облік, оцінювання, накопичення статистичних даних та їх аналіз, прогнозування результатів навчання, виявлення динаміки освітніх змін та особистісних збільшень учня, коригування процесу навчання [1].

Діагностика передбачає різні види, форми та методи контролю, який виконує функції виявлення, вимірювання та оцінювання знань, умінь та навичок учнів. Виявлення та вимірювання знань, умінь і навичок учнів називають перевіркою [13].

Перевірка - це складова частина контролю, система дій вчителі, які контролюють процес засвоєння учнями компонентів змісту географічне

утворення. Результатом перевірки є визначення ступеня і якості засвоєння учнями змісту теми, що вивчається, т. е. оцінювання, що виражається оцінкою.

Оцінка – це умовне позначення результату оцінювання у вигляді числа, літери, кодових сигналів. Контроль та перевірка часто використовуються як синоніми, що позначають складові елементи діагностики.

Для отримання інформації про хід та результати процесу навчання у методиці викладання географії застосовуються такі види контролю: *попередній, поточний, повторний, тематичний та відстрочений контроль* [14].

При проведенні контролю знань учнів важливо визначити *форми та методи контролю*. *Форма* - це зовнішнє вираження організації контролю знань учнів. Залежно від кількості учнів, що залучаються до перевірки знань, у навчанні географії виділяють *індивідуальну, колективну (групову) та фронтальну форми контролю* результатів навчання учнів.

Усі форми контролю знань учнів здійснюються внаслідок застосування відповідних методів. *Методи контролю знань учнів* - це спосіб, за допомогою яких визначається результативність навчальної діяльності учнів.

У навчанні географії застосовуються такі методи контролю знань учнів: метод усного та письмового контролю, метод практичної перевірки, метод комп'ютерного контролю, тестовий контроль, комбінований контроль, метод самоконтролю та взаємоконтролю.

Об'єктивність виставлених учням оцінок встановлюється відповідними *критеріями*. Нагадаємо що *критерій* (від грецьк. *criterion* - засіб для судження) – ознака, на підставі якої проводиться оцінка чогось, у дидактиці це ознака, на підставі якої проводиться оцінка результатів навчальної діяльності учнів. Основними критеріями оцінки знань є їхня *повнота, міцність, системність та оперативність знань* [15].

До дидактичних вимог проведення контролю знань учнів належать: системність та регулярність контролю, різноманітність форм, методів та прийомів контролю, його об'єктивність, здійснення диференційованого підходу, єдність вимог та індивідуальний характер контролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабешко О. О. Методика навчання географії : посібник [для вчителів і студентів-географів педуніверситетів]. Умань : АЛМІ, 2005. 263 с.
2. Географія: науково-методичний журнал. *Основа*. № 3-4. 2024 р.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnijstandartbazovoyi-serednoyi-osviti>
4. Кобернік С. Г, Коваленко Р. Р. Скуратович О. Я. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: посіб. для вчителя. К.: Навчальна книга, 2005. 319 с.
5. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. д-ра пед. наук О. М. Топузова та канд. пед. наук О.Ф. Надтоки. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.
6. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/>
7. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія. 6 – 9 класи. Рівень стандарту. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-standart.pdf>
8. Навчальна програма курсу «Географічний простір Землі» рівень стандарту та профільний рівень. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
9. Навчальна програма курсу «Географія: регіони та країни» рівень стандарту та профільний рівень, затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

10. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Географія, біологія та здоров'я людини)». URL: https://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/opp- so_geografiya_120- yekts_2020pdf.pdf
11. Поліхун Н.І., Постова К.Г., Сліпухіна І.А., Онопченко Г.В., Онопченко О.В. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.
12. Самойленко В. М., Вішнікіна Л. П., Япринець Т. С. Методика навчання географії : навчальний посібник-практикум. Полтава: ПП Шевченко, 2014. 190 с.
13. Самойленко В. М., Олійник Я. Б., Вішнікіна Л. П., Діброва І. О. Навчання географії: понятійно-термінологічний словник (з грифом МОН України). К.: Ніка-Центр, 2015. 352 с. URL: <http://www.geo.univ.kiev.ua/images/samojlenko.pdf>
14. Самойленко В. М., Топузов О. М., Вішнікіна Л. П., Надтока О. Ф., Діброва І. О. Дидактика географії : монографія. К.: Педагогічна думка, 2014. 586 с.
15. Самойленко В. М., Топузов О. М., Вішнікіна Л. П., Діброва І. О. Викладання дидактики географії : навчальний посібник. К.: ДП «Прінт Сервіс», 2016. 240 с.
16. Стецула Н.О., Оршанський Л.В. Теоретико-методичні аспекти підготовки майбутніх учителів до формування екологічної компетентності учнів на уроках географії. *Український педагогічний журнал*. 2023. №1. С. 141–151.
17. Стецула Н.О., Оршанський Л.В. Педагогічні умови проведення екологічної освіти під час професійно-практичної підготовки сучасного вчителя природничих спеціальностей. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія «Педагогічні науки». 2023. Вир. 2. С. 88–93.

18. Стецула Н.О. Метод проєктів в контексті формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих спеціальностей. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка. 2022. № 1. С. 56–64.
19. Стецула Н., Скробач Т., Горічко М. Поступ шкільної географії та її дидактики в Україні. *Молодь і ринок*. № 3 (235), 2025. С. 85 – 91.
20. Топузов О. М., Самойленко В. М., Вішнікіна Л. П. Загальна методика навчання географії : підручник. К.: ДНВП «Картографія», 2012. 512 с.
21. Bilyk V., Udovychenko I., Vysochan L., Kyrylenko K., Stetsula N, Gvozdi S. Modernization of Natural Science Training in the Context of Teacher Trainin. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. 14 (1Sup1), 25–48.
22. Grytsyk N., Androshchuk I., Stetsula N., Kuzmenko I., Shapoval O., Nozdrova O. & Maksymchuk B. Teacher Preparation for Lessons in the Context of Modern Education: Traditions and Innovations. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2025. Volume 16, Special Issue 1 (April 2025), pages: 231-238